

Biuletyn Maturalny

FILOZOFIA

Bartosz Przybył Ołowski, Jan Swianiewicz

biuletyn maturalny

bartosz przybył ołowski. jan swianewicz

DROGI MATURZYSTO, czyli słów kilka tytułem wstępu	str. 7
CZĘŚĆ I. PRZEDMIOT EGZAMINU, czyli jak przygotować się do matury z filozofii	str. 11
OBSZAR I STANDARDÓW WYMAGAŃ EGZAMINACYJNYCH: Wiadomości i rozumienie.	
Czyli o tym, co musisz wiedzieć	str. 11
1. Czego powinienem się nauczyć?	str. 12
• Omówienie zagadnień egzaminacyjnych na poziomie podstawowym	str. 15
• Omówienie zagadnień egzaminacyjnych na poziomie rozszerzonym	str. 20
2. Jak mogę się tego nauczyć?	str. 22
• Jak poznawać problemy i stanowiska filozoficzne?	str. 22
• Jak poznawać pojęcia filozoficzne?	str. 24
• Jak poznawać koncepcje i poglądy filozofów?	str. 25
OBSZAR II STANDARDÓW EGZAMINACYJNYCH: Korzystanie z informacji.	
Czyli o tym, co powinieneś umieć zrobić z tekstem filozoficznym	str. 27
1. Czego powinienem się nauczyć?	str. 27
2. Jak mogę się tego nauczyć?	str. 28
• Lista lektur obowiązkowych wraz z ich krótkim omówieniem	str. 30
OBSZAR III STANDARDÓW WYMAGAŃ EGZAMINACYJNYCH: Tworzenie informacji.	
Czyli parę uwag o odpowiadaniu na pytania otwarte i o pisaniu wypracowania maturalnego	str. 34
CZĘŚĆ II. FORMA EGZAMINU, czyli jak zdać maturę z filozofii	str. 41
1. Arkusze egzaminacyjne	str. 42
2. Przykładowe typy zadań	str. 42
Przykładowe arkusze maturalne	str. 56

DROGI MATURZYSTO!

Matura to w Twoim życiu trzeci egzamin zewnętrzny. Doświadczyłeś też już wielkiej liczby sprawdzianów wewnętrznych – rozmaitych klasówek, kartków, testów, dyktand, wypracowań... Mogłoby się wydawać, że egzaminy są nie tylko środkiem, ale też celem edukacji. Po co się uczymy? Czy nie po to, żeby zdać, zaliczyć, przejść do następnego etapu...? Ale przecież to nie cała prawda! Uczymy się również po to, by być świadomymi otaczającego nas świata, sprawniejszymi w osiągnięciu naszych celów, pewniejszymi siebie, krytycznymi i samodzielnymi. Czy egzaminy sprawdzają, w jakim stopniu nabraliśmy tych zdolności? W pewnej mierze tak, ale czynią to, szczerze mówiąc, bardzo niedokładanie. Każdy egzamin, nawet ten maturalny, nazywany egzaminem dojrzałości, sprawdza przede wszystkim Twoją umiejętność zdawania egzaminów, czyli opanowania stresu i poprawnego wykonania zestawu zadań określonego typu. Płyne stąd oczywiście ważna dla Ciebie wskazówka – jedną z najpewniejszych dróg do sukcesu na maturze jest regularne ćwiczenie się w rozwiązywaniu przykładowych zadań maturalnych. Zatrzymać się na tej praktycznej obserwacji byłoby jednak poważnym błędem. Najważniejsze pytanie, na które wszyscy (Ty, Twoi nauczyciele i autorzy egzaminów) potrzebujemy odpowiedzi brzmi bowiem: *Jak pogodzić proces uczenia się, czyli stawania się lepszym i mądrzejszym, z przygotowaniem do tej technicznej, formalnej procedury, jaką jest matura?*

Niniejszy biuletyn nie przynosi rozwiązania tego problemu. Staraliśmy się jednak pisać go ze świadomością, że pytanie to istnieje i jest ważne. Dlatego podzieliliśmy go na dwie, wzajemnie uzupełniające się części: w pierwszej części omówiony zostanie przedmiot egzaminu, zaś w drugiej jego forma.

Przedmiotem matury z filozofii jest po prostu myślenie filozoficzne. Z pierwszej części biuletynu, dowiesz się zatem, czym ono jest, z punktu widzenia, wymagań egzaminacyjnych, a więc czego powinieneś się nauczyć. Znajdziesz tam także pewne wskazówki na temat tego, jak to osiągnąć. Te partie biuletynu pisaliśmy również z myślą o tych z Was, którzy jeszcze nie zdecydowali, z czego chcą zdawać maturę, i na razie tylko zastanawiają się nad wyborem tego „niecodziennego” i nowego w Polsce przedmiotu, jakim jest filozofia. W drugiej części omawiamy formę egzaminu, czyli konkretne typy zadań i czynności, które będziesz musiał poprawnie wykonać by zdać maturę z sukcesem. Chcielibyśmy, abyś sprzeczną między nauką w celu samodoskonalenia a uczeniem się w celu zdania egzaminu, rozwiązał, traktując zadania maturalne jako ćwiczenia w myśleniu filozoficznym. Ich wykonywanie nie jest równoznaczne z uprawianiem filozofii, ale wyposaży Cię w odpowiednie narzędzia, za pomocą których będziesz mógł w przyszłości filozofować. Musisz bowiem pamiętać, że matura z filozofii trwa dwie czy trzy godziny, a problemy filozoficzne istnieją na świecie od co najmniej dwóch i pół tysiąca lat. Będą one na Ciebie czekać...

 PRZEDMIOT EGZAMINU, czyli jak przygotować się do matury z filozofii

W chwili, gdy sięgasz po ten biuletyn, najbardziej interesują Cię zapewne dwa pytania: **Czego powinienem się nauczyć**, aby osiągnąć dobry wynik na egzaminie maturalnym z filozofii? **Jak mam się tego nauczyć?** Odpowiedzi na te pytania na różne sposoby udzielają odpowiednie akty prawne. Dotyczą one wszystkich stron zaangażowanych w proces nauczania filozofii na poziomie szkoły średniej – uczniów, nauczycieli, autorów podręczników, tych, którzy piszą arkusze egzaminacyjne i tych, którzy je sprawdzają. Najważniejszym z nich są *Standardy wymagań egzaminacyjnych*, czyli zapisy regulujące treść zadań egzaminacyjnych i sposób ich przygotowania. To właśnie ten dokument (znajdziesz go w formie elektronicznej w *Informatorze o egzaminie maturalnym*. Filozofia na stronie www.cke.edu.pl) powinien najbardziej Cię interesować w kontekście Twoich przygotowań do matury z filozofii. Poniżej przedstawiamy i omawiamy najważniejsze jego fragmenty. Chcemy w ten sposób pomóc Ci zrozumieć wymowę tego dość suchego dokumentu prawnego i pokazać, jak odpowiada on na trapiące Cię pytanie: „Czego mam się uczyć?”. Dodatkowo udzielamy również pewnych praktycznych wskazówek, jak się uczyć. Są to jednak tylko propozycje – wraz ze swoim nauczycielem możesz wybrać inną drogę przygotowań do egzaminu maturalnego.

Standardy wymagań egzaminacyjnych to normy określające zakres wiedzy i umiejętności, których opanowanie sprawdza egzamin zewnętrzny. W wypadku matury z filozofii zostały one podzielone na trzy obszary: I. Wiadomości i rozumienie, II. Korzystanie z informacji i III. Tworzenie informacji. W tej części biuletynu, przyjrzymy się im kolejno, zwracając szczególną uwagę na to, w jaki sposób ich znaczenie jest uzupełniane i dookreślane przez listę **wymagań egzaminacyjnych** oraz **lektur obowiązkowych**.

STANDARDY WYMAGAŃ EGZAMINACYJNYCH

I. WIADOMOŚCI I ROZUMIENIE

Zdający zna i rozumie:

POZIOM PODSTAWOWY

1. wybrane pojęcia, problemy i tezy z zakresu ontologii, epistemologii, antropologii i etyki,
2. podstawowe koncepcje i fragmenty dzieł filozofów europejskich,

POZIOM ROZSZERZONY

- jak na poziomie podstawowym oraz:
1. wybrane pojęcia, problemy i tezy z zakresu estetyki,
 2. podstawowe koncepcje i fragmenty dzieł filozofów amerykańskich.

POZIOM PODSTAWOWY

3. główne nurty i stanowiska filozofii współczesnej.

POZIOM ROZSZERZONY

II. KORZYSTANIE Z INFORMACJI

Zdający umie wykorzystać nabytą wiedzę filozoficzną do krytycznego analizowania tekstów filozoficznych, a w szczególności do:

POZIOM PODSTAWOWY

1. rekonstrukcji zawartych w nich problemów, tez i argumentacji,
2. dyskusji z wyrażonymi w nich poglądami,
3. konfrontowania tych poglądów z poglądami innych filozofów.

POZIOM ROZSZERZONY

jak na poziomie podstawowym oraz badania ich poprawności logicznej i merytorycznej.

III. TWORZENIE INFORMACJI

Zdający potrafi:

POZIOM PODSTAWOWY

zapisywać w zwięzłej formie wyniki krytycznej analizy tekstu filozoficznego.

POZIOM ROZSZERZONY

formułować w postaci spójnego tekstu wyniki krytycznej analizy tekstów filozoficznych.

OBZAR I STANDARDÓW WYMAGAŃ EGZAMINACYJNYCH: Wiadomości i rozumienie.

Czyli o tym, co musisz wiedzieć.

CZEGO POWINIENEM SIĘ NAUCZYĆ?

Wedle standardów egzaminacyjnych należących do obszaru I, jeśli zdajesz maturę **na poziomie podstawowym**, powinieneś znać i rozumieć:

1. wybrane pojęcia, problemy i tezy z zakresu ontologii, epistemologii, antropologii i etyki,
2. podstawowe koncepcje i fragmenty dzieł filozofów europejskich,
3. główne nurty i stanowiska filozofii współczesnej.

Jeśli zdajesz maturę **na poziomie rozszerzonym**, to oprócz powyższych zagadnień powinieneś znać i rozumieć również:

1. wybrane pojęcia, problemy i tezy z zakresu estetyki,

2. podstawowe koncepcje i fragmenty dzieł filozofów amerykańskich.

Musisz więc poznać „wybrane pojęcia, problemy i tezy”, „podstawowe koncepcje i fragmenty dzieł filozofów”, „główne nurty i stanowiska filozoficzne”... Ale które dokładnie? Odpowiedź na to pytanie przynosi przede wszystkim lista **wymagań egzaminacyjnych**. Przyjrzymy się jej teraz dokładnie:

WYMAGANIA EGZAMINACYJNE

PROBLEMY	TEZY I KONCEPCJE
ONTOLOGIA	
1. Co istnieje?	monizm pluralizm
2. Czy wszystko ma swoją przyczynę?	determinizm indeterminizm
3. Czy istnieje Bóg?	teizm ateizm
EPISTEMOLOGIA	
1. Jak poznajemy świat?	dogmatyzm sceptycyzm
2. Jak odróżnić prawdę od fałszu?	koncepcje prawdy
	<u>absolutyzm</u> <u>relatywizm</u> *
3. Kiedy wiedza jest wiedzą naukową?	racjonalizm irracjonalizm
ANTROPOLOGIA	
1. Co jest naturą człowieka?	naturalizm antynaturalizm
2. Jaki jest sens życia?	koncepcje sensu życia
3. <u>Czy ludzie są równi?</u>	<u>egalitaryzm</u> <u>elitaryzm</u>
ETYKA	
1. Czym jest dobro i zło?	obiektywizm subiektywizm
2. Jak oceniać ludzkie czyny?	altruizm egoizm
ESTETYKA	
1. <u>Czym jest piękno i brzydota?</u>	<u>koncepcje piękna</u>
2. <u>Co jest dziełem sztuki?</u>	<u>koncepcje dzieła sztuki</u>

* W tabeli podkreślone zostały te elementy, które różnią wymagania dla poziomu rozszerzonego od wymagań dla poziomu podstawowego.

Jak widzisz, lista wymagań egzaminacyjnych zawiera najważniejsze pytania filozoficzne, pogrupowane według ich przynależności do poszczególnych dyscyplin filozofii oraz – ujęte zazwyczaj w postaci prostych opozycji – podstawowe stanowiska, które zajmowali filozofowie, starając się rozwiązać te problemy. Zdając maturę z filozofii powinieneś wykazać się znajomością i zrozumieniem tych zagadnień, tez i koncepcji. Aby tego dokonać będziesz musiał znać również różne terminy, stanowiska i dzieła filozoficzne, niewymienione w „Wymaganiach egzaminacyjnych”, ale niezbędne do sformułowania i omówienia problemów zamieszczonych w powyższej tabeli.

Weźmy przykład. Pierwszym problemem wymienionym w „Wymaganiach egzaminacyjnych” jest pytanie: „Co istnieje?”. Jak widać zostało ono zaklasyfikowane jako należące do dyscypliny filozoficznej zwanej ontologią, a dwoma podstawowymi stanowiskami, które zajmują filozofowie próbując na nie odpowiedzieć są monizm i pluralizm. Żeby, zdając maturę, sprostać temu wymaganiu egzaminacyjnemu, powinieneś:

- Rozumieć pytanie „Co istnieje?” jako pytanie ontologiczne, a więc wiedzieć, czym jest ontologia.
- Znać pytanie „Co istnieje?”, czyli potrafić omówić je w kontekście konkretnych sporów filozoficznych, odwołując się do przykładowych filozofów, którzy brali w nich udział.
- Rozumieć stanowiska monizmu i pluralizmu jako odpowiedzi na pytanie „Co istnieje?”, czyli potrafić wyjaśnić, w jaki sposób i w jakim zakresie są one propozycjami rozwiązania tego problemu.
- Znać stanowiska monizmu i pluralizmu, czyli potrafić omówić je przedstawiając koncepcje wybranych filozofów jako różne wersje monizmu i pluralizmu, np. monizm materialistyczny Demokryta, idealizm (monizm spirytualistyczny) Platona, hylemorfizm Arystotelesa, dualizm Kartezjusza itp.

Oznacza to, że zwięzła i ogólna lista „Wymagań egzaminacyjnych”, zobowiązuje do znajomości wielu bardziej szczegółowych stanowisk, pojęć filozoficznych i kontekstów niezbędnych do zrozumienia wymienionych w niej problemów, tez i koncepcji. Aby ułatwić Ci przygotowania do egzaminu omówimy teraz po kolej wszystkie zagadnienia wyliczone w „Wymaganiach egzaminacyjnych” dookreślając, jakie szczegółowe treści będą pomocne w ich opanowaniu. Pamiętaj jednak, że poniższe rozwinięcie „Wymagań egzaminacyjnych” ma charakter właśnie *pomocniczy* i nie jest w żaden sposób wiążące dla autorów arkuszy egzaminacyjnej – na maturze możesz spotkać się z pytaniami, których tutaj nie przewidzieliśmy. Staramy się zmniejszyć prawdopodobieństwo takiej sytuacji, uwzględniając raczej więcej niż mniej treści.

ZAGADNIENIA EGZAMINACYJNE NA POZIOMIE PODSTAWOWYM:***Ontologia***

1. **Problem główny: Co istnieje?** Gdy starasz się zrozumieć to pytanie jako podstawowe zagadnienie ontologii, zastanów się nad **pytaniami szczegółowymi**, które się na nie składają takimi, jak: Czy natura wszelkiego bytu jest jednorodna, czy też raczej rzeczywistość składa się z bytów różnorodnych? Jakiego rodzaju substancje istnieją? Ile jest tych rodzajów substancji? Czy natura tego, co istnieje jest stała czy zmienna? Z czego i w jaki sposób powstają byty, które znamy z codziennego doświadczenia?

Jeśli pomyślisz o tym głównym problemie w taki właśnie sposób, od razu zauważysz, że choć **monizm i pluralizm są podstawowymi stanowiskami** w sporze o to, co istnieje, to jednak nigdy nie występują one samodzielnie. Monizm zawsze jest „jakiś”, np. materialistyczny albo spirytualistyczny. Pluralizmem ontologicznym jest natomiast zarówno dualizm, jak i przekonanie, że na każdy byt składają się cztery podstawowe pierwiastki wymieszane w różnych proporcjach. Nie zrozumiesz więc dobrze tych koncepcji, jeśli nie poznasz związanych z nimi **stanowisk szczegółowych** takich, jak: dualizm, materializm, idealizm, spirytualizm, atomizm, hylemorfizm, pluralizm monadyczny. Powinieneś również zrozumieć i opanować pojęcia niezbędne do omawiania tych stanowisk takie, jak: arche, idea, materia, forma, substancja, atom, zjawisko, rzecz sama w sobie, monada.

Wszystko to najłatwiej zrozumieć w kontekście koncepcji i dzieł poszczególnych filozofów. Pytania egzaminacyjne sprawdzające Twoją wiedzę w tym zakresie często będą się do nich odwoływać. Powinieneś więc zastanowić się nad poglądami w kwestii tego, co istnieje takich **filozofów**, jak: Tales, Heraklit, Parmenides, Demokryt, Platon, Arystoteles, św. Tomasz z Akwinu, Kartezjusz, Spinoza, Leibniz, Hegel.

2. **Problem główny: Czy wszystko ma swoją przyczynę?** Wagę tego zagadnienia ontologicznego możesz uchwycić, jeśli pomyślisz o nim w trzech różnych kontekstach szczegółowych. Po pierwsze – w kontekście analizy i krytyki pojęcia przyczyny (czy jego znaczenie wypływa z czynników psychologicznych i subiektywnych czy przyrodniczych i obiektywnych?), po drugie – w kontekście zagadnienia przewidywalności (czy przebieg zdarzeń w przyrodzie daje się ująć w prawa, pozwalające przewidywać przyszłe zdarzenia na podstawie zdarzeń zaobserwowanych w przeszłości?), po trzecie – w kontekście zagadnienia wolności ludzkiej woli (czy wola człowieka jest podporządkowana zasadzie przyczynowości tak, że w określonych okolicznościach musi on postąpić w określony sposób, czy też nie?).

Jak widzisz, spór **determinizmu z indeterminizmem** jest niezwykle istotny, gdyż te dwa **podstawowe stanowiska** ontologiczne mają swoje konsekwencje epistemologiczne (pytanie o to, czy istnieją prawa rządzące przyrodą i czy można je poznać), antropologiczne i etyczne (problem ludzkiej wolności). Dyskusja nad tym, czy wszystko ma swoją przyczynę toczyła się i toczy na wszystkich tych płaszczyznach. Aby potrafić ją omówić na poziomie naturalnym powinieneś poznać i zrozumieć takie **pojęcia i terminy**, jak: przyczyna formalna, przyczyna materialna, przyczyna sprawcza, przyczyna celowa, zasada przyczynowości, przyczyna jako kategoria intelektu, konieczność, wolna wola, woluntaryzm. W tym celu powinieneś zapoznać się z poglądami, które na temat problemu przyczynowości żywili tacy **filozofowie**, jak: Demokryt, Arystoteles, św. Augustyn, Hume, Kant.

3. **Problem główny: Czy istnieje Bóg?** W myśli filozoficznej i teologicznej zagadnienie to nierozłącznie wiąże się z takimi **pytaniami szczegółowymi**, jak: Czy w istnieniu Boga możemy tylko wierzyć, czy też możemy o nim również wiedzieć? Czym różni się wiara od wiedzy i jakie są ich wzajemne relacje? Czy istnieją niezbité dowody na istnienie Boga, czy też co najwyżej silniejsze bądź słabsze argumenty przemawiające za tym faktem? Czy można udowodnić, że istnienia Boga nie da się dowieść? Czy istnieją jakieś praktyczne powody, które mogłyby nas skłaniać do wiary w Boga?

Odpowiadając sobie na te pytania, filozofowie, oprócz **skrajnych stanowisk teizmu i ateizmu**, wykształcili wiele **stanowisk pośrednich**, które powinieneś znać, aby na egzaminie naturalnym móc omówić problem istnienia Boga. Są to przede wszystkim: **agnostycyzm, fideizm, deizm i panteizm**.

Na egzaminie naturalnym powinieneś potrafić odnieść powyższe stanowiska do poglądów takich filozofów, jak: Epikur, Tertulian, św. Tomasz z Akwinu, Wolter, Spinoza, Freud, Marks. Może się również zdarzyć, że sprawdzana będzie Twoja znajomość niektórych **argumentów za istnieniem Boga**, np: „pięć dróg” św. Tomasza z Akwinu, dowód ontologiczny św. Anzelmą, dowód teleologiczny, „zakład Pascala”.

Epistemologia

1. **Problem główny: Jak poznajemy świat?** Pytanie to jest tak ogólne i szerokie, że obejmuje niemal całość dociekań epistemologicznych. Wymieńmy więc tylko niektóre ze **szczegółowych pytań** składających się na ten fundamentalny problem: Jakie są źródła naszej wiedzy? Które z nich są bardziej, a które mniej pewne? Czy w ogóle możemy być czegoś pewni? Kiedy nasza wiedza jest wiedzą uzasadnioną? Jakie są granice naszego poznania, czyli czy istnieją pytania, na które człowiek nigdy nie będzie potrafił odpowiedzieć? Czy nasze poznanie jest obiektywne czy subiektywne?

Aby wykazać się zrozumieniem powyższych problemów na maturze, powinieneś znać nie tylko (tyleż filozoficzne, co życiowe) **skrajne postawy sceptyczną i dogmatyczną**, ale również takie **szczegółowe stanowiska**, jak: empiryzm, racjonalizm, aposterioryzm, aprioryzm, natywizm (teoria idei wrodzonych), sensualizm. Powinieneś też wiedzieć czym jest sceptycyzm metodyczny i redukcja fenomenologiczna, a także potrafić posługiwać się takimi **pojęciami**, jak: sąd syntetyczny, sąd analityczny, sąd a priori, sąd a posteriori, fakt, fenomen (zjawisko), rzecz sama w sobie, dane zmysłowe, epocze.

Znaczenia powyższych zagadnień, koncepcji i pojęć najlepiej uczyć się od takich filozofów, jak starożytni sceptycy (np. Sextus Empiryk), Kartezjusz, Locke, Berkeley, Hume, Kant, Husserl, Russell. Pytania maturalne sprawdzające znajomość podstawowych problemów epistemologicznych bardzo często odwołują się do tez i fragmentów dzieł tych właśnie filozofów.

2. Problem główny: Jak odróżnić prawdę od fałszu? W tym wypadku sprawa jest prosta – jeśli zdajesz maturę na poziomie *podstawowym*, potrzebujesz znać najważniejsze odpowiedzi, które filozofowie udzielali na pytanie: co to jest prawda? Powinieneś więc rozumieć, potrafić rozpoznać i wyłożyć w jednym, dwóch zdaniach następujące **definicje prawdy**: klasyczną (korespondencyjną), ontologiczną, logiczną (semantyczną), koherencyjną i pragmatyczną. Na poziomie podstawowym *nie jest* wymagana umiejętność przyporządkowania poszczególnych filozofów do głoszonych przez nich koncepcji prawdy ani wiedza o tym, którzy filozofowie sformułowali je jako pierwsi.

3. Problem główny: Kiedy wiedza jest wiedzą naukową? To pytanie odsyła przede wszystkim do dwóch zestawów **zagadnień szczegółowych**. Po pierwsze do pytania o najogólniejszą charakterystykę tej formy poznania, którą nazywa się poznaniem naukowym (na czym polega metoda naukowa? jaka jest struktura wiedzy naukowej?). Po drugie do pytania o granice i wartość poznania naukowego (czy i w jakim stopniu jego rezultaty są pewne? czy istnieją rzeczy, których nie można poznać, opierając się na metodzie naukowej, a można odwołując się do innych źródeł wiedzy? czy powinniśmy opierać cały swój światopogląd na nauce? czy jest to w ogóle możliwe?).

Racjonalizm i irracjonalizm to podstawowe stanowiska w dyskusji nad tym drugim zestawem pytań (o granice i rzeczywistą wartość poznania naukowego). Nie zrozumiesz istoty tego sporu, jeśli nie poznasz najważniejszych **pojęć i procedur** opisujących poznanie naukowe i strukturę zdobywanej na tej drodze wiedzy. Przystępując do egzaminu maturalnego, powinieneś więc wiedzieć, czym są: dane obserwacyjne, hipotezy naukowe, teorie naukowe, indukcja, dedukcja, weryfikacja, falsyfikacja.

Pytania sprawdzające Twoją znajomość i rozumienie sporu racjonalizmu z irracjonalizmem mogą nawiązywać do takich nurtów i wydarzeń w filozofii europejskiej jak pozytywizm i przełom anty-

pozytywistyczny lub poglądów takich filozofów, jak Comte i Bergson. Na poziomie podstawowym wystarczająca jest umiejętność opisanie struktury poznania naukowego przy użyciu wymienionych wyżej pojęć. Na poziomie rozszerzonym lepiej jednak potrafić umieścić te pojęcia w kontekście poglądów takich filozofów i szkół filozoficznych, jak: Bacon, Mill, Koło Wiedeńskie, Szkoła Lwowsko-Warszawska, Popper, Khun.

Antropologia

1. **Problem główny: Co jest naturą człowieka?** Jest to podstawowe dla antropologii filozoficznej zagadnienie miejsca człowieka we wszechświecie. Na różne jego aspekty i znaczenia wskazują na przykład takie oto **pytania szczegółowe**: Czy człowiek przynależy w całości do porządku przyrody, będąc po prostu jednym ze zwierząt? A jeśli coś go jednak wyróżnia, to co? Fakt, że posiada duszę czy może raczej cele i wartości, które stara się realizować? Czy typowo ludzkie problemy (tzw. problemy egzystencjalne) dają się całkowicie wyjaśnić w odwołaniu do czynników biologicznych lub społecznych? Czy człowiek w ogóle posiada jakąś specyficzną dla siebie naturę? Może jest ona zmienna? Ale jeśli tak, to czy zmienia się ona wraz z ludzką historią i kulturą czy wraz z każdą podejmowaną przez nas decyzją? Czy człowiek jest z natury dobry czy zły?

Nie musisz oczywiście wiedzieć, jak brzmiały szczegółowe rozstrzygnięcia tych pytań w koncepcjach poszczególnych filozofów. Przystępując do egzaminu maturalnego, powinieneś jednak rozumieć, w jaki sposób koncepcje będące różnymi rozwiązaniami tych zagadnień można określać jako bliższe lub dalsze od tych **podstawowych stanowisk**, którymi są **naturalizm i antynaturalizm**. Warto więc, abyś zaznajomił się z takimi **szczególными stanowiskami** w antropologii filozoficznej, jak: dualizm i monizm materialistyczny (odnośnie problemu umysł-ciało), redukcjonizm i antyredukcjonizm (odnośnie zagadnienia wyjaśniania ludzkich problemów), esencjalizm i antyesencjalizm (odnośnie problemu istnienia natury ludzkiej), optymizm i pesymizm (odnośnie charakteru natury człowieka).

Możesz się również spodziewać, że pytania sprawdzające Twoją znajomość i rozumienie powyższych zagadnień będą się odnosić do takich filozofów, jak: Arystoteles (jego definicje człowieka i koncepcja duszy ludzkiej), Platon, św. Tomasz, Machiavelli, Kartezjusz, Hobbes, Locke, Rousseau, Freud, Marks, Ingarden, Sartre, Mounier, Rorty.

2. **Problem główny: Jaki jest sens życia?** Zagadnienie sensu życia przestaje wydawać się jałowe i nierozstrzygalne, jeśli dostrzec w nim następujące **pytania szczegółowe**: Czy „naturalnym” (takim, który stawia sobie większość ludzi) celem życia jest osiągnięcie szczęścia? Czym ono jest? Jak je osiągnąć?

Jakie inne cele i wartości możemy lub powinniśmy wyznaczać sobie w życiu? Czym jest i skąd się bierze cierpienie na świecie? Czy jest ono koniecznym elementem życia? Jakie są sposoby wyzwalania się z cierpienia? Czym jest śmierć, będąca jeśli nie celem, to z pewnością kresem naszego życia? Jakie jest znaczenie ludzkiej śmiertelności?

Problem sensu życia pojawiał się w dyskusjach filozoficznych w kontekście takich właśnie pytań. Poznając różne **konceptje sensu życia** powinieneś więc zaznajomić się przede wszystkim z takimi poglądami i „receptami” na szczęście jak: eudajmonizm, intelektualizm etyczny Sokratesa, hedonizm, epikureizm, stoicyzm. Zadania maturalne sprawdzające Twoje zrozumienie tego zagadnienia antropologii filozoficznej mogą również dotyczyć: pesymizmu Schopenhauera (jego poglądów na naturę cierpienia), koncepcji „stadiów na drodze życia” Kierkegaarda, poglądów Nietzschego na temat natury i pochodzenia wartości, egzystencjalistycznych wykładni znaczenia ludzkiej śmiertelności (skończoności).

Etyka

1. **Problem główny: Czym jest dobro i zło?** Pytanie to odsyła zarówno do różnych filozoficznych badań i koncepcji moralności, jak i do formułowanych przez niektórych filozofów teorii dobra i zła. Spór subiektywizmu z obiektywizmem toczy się na obu tych płaszczyznach wokół takich **szczegółowych pytań**, jak: Jakie jest pochodzenie moralności? Czego dotyczą sądy moralne? Czy mogą one być rozpatrywane jako prawdziwe lub fałszywe? Czy da się je uzasadnić? Czy istnieją zasady lub wartości moralne ważne dla wszystkich ludzi? Czy możliwe są rozstrzygające dyskusje na temat twierdzeń moralnych i systemów etycznych? I w końcu: do czego odnoszą się pojęcia dobra i zła – do indywidualnych (subiektywnych) pragnień i celów, do wymagań stawianych jednostce przez społeczeństwo czy może do czegoś istniejącego obiektywnie, niezależnie od nas?

Filozofowie zajmowali różne stanowiska w trakcie dyskusji nad tymi zagadnieniami. Zrozumiesz je, gdy opanujesz takie podstawowe **pojęcia** etyki, jak: moralność, sąd moralny, norma moralna, sąd wartościujący, powinność, sumienie, prawo naturalne, prawo stanowione. Powinieneś też wtedy potrafić odnieść podstawowe stanowiska obiektywizmu i subiektywizmu do powiązanych z nimi stanowisk relatywizmu i absolutyzmu moralnego.

To wymaganie egzaminacyjne dotyczy przede wszystkim znajomości, zrozumienia i opanowania podstawowych pojęć i zagadnień etyki jako dyscypliny filozoficznej. Powinieneś jednak również potrafić odnieść do wymienionych wyżej sporów (subiektywizmu z obiektywizmem i relatywizmu z absolutyzmem) poglądy następujących filozofów: Platon, św. Augustyn, św. Tomasz z Akwinu, Hobbes, Nietzsche (jego koncepcja pochodzenia moralności),.

2. **Problem główny: Jak oceniać ludzkie czyny?** Zagadnienie to wiąże się z poprzednim, poprzez pytanie o charakter norm moralnych, do których możemy się odwoływać, oceniając nasze i cudze czyny, ale odnosi się również do bardzo praktycznej kwestii tego, jak powinniśmy postępować. To właśnie w ramach dyskusji nad tym drugim pytaniem o nasze cele, prawa i obowiązki, wykształcają się te dwie **skrajne postawy**, jakimi są **egoizm i altruizm** wraz z ich filozoficznymi uzasadnieniami i interpretacjami. Ich zrozumienie wymaga opanowania takich pojęć jak: postępowanie, czyn, intencja (czynu), konsekwencja (czynu) dyspozycja etyczna, cnota. Przechodząc do zagadnienia norm pozwalających oceniać ludzkie czyny powinności z kolej nauczyć się odróżniać i omawiać na przykładach etyczne teorie teleologiczne od deontologicznych.

Poprawne rozwiązanie zadań egzaminacyjnych sprawdzających wiedzę w tym zakresie bardzo często wymaga znajomości podstaw etyki cnót Arystotelesa, utilitaryzmu Milla czy etyki Kanta.

ZAGADNIENIA EGZAMINACYJNE NA POZIOMIE ROZSZERZONYM:

Na poziomie rozszerzonym wymagana jest znajomość tych samych zagadnień, co na poziomie podstawowym, a ponadto problemów, tez, koncepcji i stanowisk opisanych poniżej.

Epistemologia

2. **Problem główny: Jak odróżnić prawdę od fałszu?** Zdając maturę z filozofii na poziomie rozszerzonym powinności nie tylko znać wymienione wyżej koncepcje prawdy (klasyczną, ontologiczną, logiczną, koherencyjną i pragmatyczną), ale również potrafić odnieść je do takich **pytań szczegółowych**, jak: Czy każde zdanie prawdziwe jest prawdziwe bezwzględnie dla wszystkich ludzi i wszystkich czasów? Czy istnieją prawdy względne? A jeśli tak, to czy wszystkie są takimi, czy tylko niektóre? I czym są one uwarunkowane? Subiektywnością naszego spojrzenia na świat? Kontekstem? Systemem odniesienia? Warunkami kulturowymi i historycznymi?

Poznając różne odpowiedzi na te pytania, zrozumiesz spór **absolutyzmu z relatywizmem** oraz argumenty przemawiające za każdym z tych **podstawowych stanowisk** i różnymi ich odmianami. Przystępując do egzaminu maturalnego, powinności potrafić je zwięźle omówić i zdefiniować. Zadania egzaminacyjne dotyczące tego zagadnienia często odnoszą się do sporu Sokratesa z sofistami. Warto też, żebyś poznał poglądy Arystotelesa, Jamesa, Tarskiego, Ajdukiewicza, Wittgensteina, Quine'a, Rorty'ego i Lyotarda na temat tego, czym jest prawda.

Antropologia

3. **Problem główny: Czy ludzie są równi?** Nie ulega wątpliwości, że ludzie bardzo różnią się między sobą. Czy jednak oznacza to, że „z urodzenia” przeznaczeni są do zajęcia różnych miejsc w hierarchii społecznej? A może właśnie ze względu na dzielące ludzi różnice powinniśmy dążyć do wyrównania szans, by wykorzystać potencjał drzemiący w różnorodności? Czy stwierdzając fundamentalną równość wszystkich ludzi albo postulując dążenie do jej ustanowienia, musimy zakładać, że jest coś, co nas wszystkich łączy? Na przykład jakaś wspólna ludzka natura?

Problem równości bądź nierówności ludzi poszerza zakres wymagań egzaminacyjnych o niektóre z pojęć i zagadnień filozofii polityki związanych z antropologią filozoficzną. Przystępując do egzaminu maturalnego, powinieneś potrafić powiedzieć, jakich odpowiedzi na powyższe pytanie udzielali tacy filozofowie, jak Platon, Arystoteles, Lock, Hobbes, Mill, Hegel, Nietzsche czy Marks i tym samym, jakie stanowiska zajmowali oni w sporze **elitaryzm – egalitaryzm**. Możesz też zostać poproszony o to, by zwięźle opisać te poglądy i przytoczyć parę argumentów przemawiających za każdym z nich.

Estetyka

1. **Problem główny: Czym jest piękno i brzydota?** Od zdających maturę z filozofii na poziomie rozszerzonym wymagana jest znajomość podstawowych zagadnień i stanowisk estetycznych. Powinieneś więc przede wszystkim znać, rozumieć i potrafić opisać następujące klasyczne **konceptje piękna**: tzw. „Wielką Teorię” piękna jako harmonii elementów (w wersji pitagorejskiej i Platona), sofistyczną, Plotyna. Możesz się też spodziewać zadań sprawdzających Twoje ogólne rozumienie tego, czym jest estetyka jako dyscyplina filozoficzna. Powinieneś więc nauczyć się rozpoznawać jako problemy estetyczne takie **pytania szczegółowe**, jak: Co w ogóle może być piękne lub brzydkie? Czy są to właściwości przysługujące tylko przedmiotom fizycznym, czy też, jak sądzili starożytni Grecy, piękne lub brzydkie mogą być też czyny, charaktery, a może nawet ustroje polityczne? Czy przyroda jest piękna w tym samym sensie co sztuka? A może piękno jest czymś, co odnosi się tylko i wyłącznie do rzeczy postrzeganych zmysłem wzroku? Czy kanony piękna są sprawą gustu i smaku, czy też są to wartości niezależne od podmiotu doświadczającego? Różne odpowiedzi na to ostatnie pytanie powinieneś potrafić sklasyfikować według (znanego Ci również z dyskusji wokół problemów epistemologicznych i etycznych) podziału stanowisk na subiektywistyczne i obiektywistyczne w kwestiach estetyki.

2. **Problem główny: Co jest dziełem sztuki?** Zasadniczo przystępując do egzaminu maturalnego na poziomie rozszerzonym powinieneś po prostu znać, potrafić zwięźle omówić oraz odnieść do odpowiedniej epoki historycznej następujące **konceptje sztuki**: klasyczną definicję sztuki jako wytwarzania piękna, klasyczną definicję sztuki jako odtwarzania (naśladowania) rzeczywistości, nowoczesną koncepcję sztuki tak, jak opisał ją Władysław Tatarkiewicz (jego „alternatywna definicja” sztuki). Powinieneś jednak również rozumieć jako zagadnienia estetyczne takie pytania jak: Czy dzieło sztuki może służyć określonym celom? Jakie mogą to być cele? Czy uznanie czegoś za dzieło sztuki, zależy od tego, kto je stworzył czy raczej od tego, kto jest jego odbiorcą? Czy standardy określające to, czy coś jest dziełem sztuki, są ponadczasowe czy nie? Aby rozumieć filozoficzne dyskusje nad tego rodzaju problemami, musisz opanować takie **pojęcia** jak: greckie *techne*, łacińskie *ars*, *mimesis*, forma estetyczna, forma symboliczna, ekspresja, impresja, przeżycie estetyczne.

Podpowiedź: Materiał, który powinieneś opanować, przygotowując się do zagadnień egzaminacyjnych związanych z estetyką filozoficzną pokrywa się niemal całkowicie z treścią fragmentów książki Tatarkiewicza „Dzieje sześciu pojęć”, które wymienione są jako lektura obowiązkowa w „Informatorze o egzaminie maturalnym”.

JAK MOGĘ SIĘ TEGO NAUCZYĆ?

Jeśli przeczytałeś powyższe omówienie „Wymagań egzaminacyjnych”, z pewnością zauważyłeś, że materiał, który powinieneś opanować przed przystąpieniem do egzaminu maturalnego, można z grubsza podzielić na trzy obszary: (1) problemy i stanowiska filozoficzne, (2) pojęcia filozoficzne, (3) koncepcje i poglądy filozofów.

(1) Jak poznawać problemy i stanowiska filozoficzne?

O specyfice matury z filozofii rozstrzyga przede wszystkim pierwsze z tych stojących przed Tobą zadań. Nie bez powodu wymagania egzaminacyjne zdecydowano się ująć właśnie w formie listy najważniejszych pytań filozoficznych. Matura z filozofii nie jest egzaminem sprawdzającym tylko i wyłącznie znajomości historii filozofii, ale również zrozumienie sensu problematyki filozoficznej. Możesz jednak w pierwszej chwili poczuć się nieco zdezorientowany takim charakterem stojącego przed Tobą wyzwania. Jak bowiem uczyć się pytań i problemów? Zazwyczaj edukacja szkolna polega na poszerzaniu wiedzy, zapamiętywaniu konkretnych informacji i opanowywaniu określonych umiejętności. Tak jest też w przypadku filozofii,

ale wcześniej musisz zrozumieć, w jaki sposób czasem całkiem zwyczajne, potoczne pytania stają się pytaniami filozoficznymi, jakiego nabierają wówczas charakteru i na czym polega filozoficzny sposób poszukiwania odpowiedzi na nie. Krótko mówiąc, musisz się nauczyć, czym jest myślenie filozoficzne. Tak naprawdę nie jest to wcale bardzo wyjątkowa sytuacja – przecież na lekcjach matematyki tak samo uczysz się nie tylko liczyć, ale również myśleć matematycznie, a na lekcjach historii nie tylko faktów i dat, ale też myśleć jak historyk. **Swoje zrozumienie problemów i stanowisk filozoficznych możesz pogłębiać na dwa sposoby:**

UPRAWIAJ FILOZOFIĘ!

- Spróbuj samodzielnie zastanawiać się nad pytaniami wyliczonymi w „Wymaganiach egzaminacyjnych”. Nie staraj się od razu udzielać na nie odpowiedzi, bo to niełatwe. Najpierw pomyśl o samych pytaniach – rozbij je na bardziej szczegółowe zagadnienia i umieść w konkretnym kontekście.
- Próbuj wobec napotykaných problemów zajmować na przemian przeciwstawne stanowiska filozoficzne, które poznałeś (np. co powiedziałby monista, a co pluralista?). Zawsze pamiętaj o uzasadnianiu swoich odpowiedzi.
- Bierz aktywny udział w dyskusjach nad problemami filozoficznymi organizowanych przez Twojego nauczyciela na lekcjach filozofii.
- Możesz też spróbować zadawać pytania wymienione w „Wymaganiach egzaminacyjnych” rodzinie lub znajomym. Rezultaty mogą być bardzo interesujące. Czy są oni w ogóle w stanie udzielić odpowiedzi? Czy potrafią je uzasadnić? Czy ich odpowiedzi są filozoficzne? Czy stanowiska, które zajmują, dają się jakoś odnieść do tych, które poznałeś na lekcjach filozofii? (Czy Twój Tata nie jest przypadkiem zwolennikiem etyki deontologicznej?)

CZYTAJ FILOZOFÓW!

Lektura dzieł klasyków filozofii, w których – często jako pierwsi – stawiali oni pytania i formułowali stanowiska wymienione w „Wymaganiach egzaminacyjnych” jest oczywiście niezbędna dla poznania specyfiki myślenia filozoficznego. Wyboru odpowiednich fragmentów dokonasz wspólnie ze Swym nauczycielem. Na pewno będziesz musiał przeczytać pozycje wymienione w liście lektur obowiązkowych w „Informatorze o egzaminie maturalnym”. Pewnych wskazówek na temat tego, co możesz znaleźć w tych tekstach i jak je czytać udzielamy w części poświęconej II. standardowi wymagań egzaminacyjnych (por. s. 30). Tutaj chcielibyśmy zwrócić Twoją uwagę na dwie z tych lektur:

- Bertrand Russell, Problemy filozofii, przeł. Wojciech Sady, (wyd. np. PWN 1995)
- Kazimierz Ajdukiewicz, Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka, (wyd. np. Czytelnik 1983)

Są to książki, w których wybitni filozofowie omawiają istotę filozofii oraz wyprowadzają i przedstawiają najważniejsze problemy filozoficzne. Traktuj zatem te dzieła jako napisane przez filozofów w pewnym sensie specjalnie dla Ciebie! Warto byś przeczytał z nich więcej niż tych kilka obowiązkowych stron. Spośród książek tej samej kategorii – przewodników po filozofii pisanych przez filozofów – niewymienionych w liście lektur obowiązkowych, polecamy:

- Karl Jaspers, Wprowadzenie do filozofii, Wyd. Siedmioróg, Wrocław 1998
- Thomas Nagel, Co to wszystko znaczy? Bardzo krótkie wprowadzenie do filozofii, Aletheia, Warszawa 1997
- Roger Scruton, Przewodnik po filozofii dla inteligentnych, PWN, Warszawa 2000

(2) Jak poznawać pojęcia filozoficzne?

Twoje zrozumienie podstawowych problemów i stanowisk filozoficznych zależy w olbrzymim stopniu od tego, jak dobrze opanujesz pojęcia, które pozwalają je formułować. Pojęcia to dla filozofa coś więcej niż zwykle narzędzia pracy, często bowiem są jej rezultatami. Zdarza się, że musi on wynaleźć nowe słowo lub nadać nowy sens słowu staremu, żeby w ogóle móc postawić jakieś pytanie albo zająć własne stanowisko w jakimś sporze. Na przykład starożytni filozofowie greccy, aby móc zapytać o to, co istnieje musieli wcześniej dodać do wyrazu on, znaczącego tyle, co „będący”, rodzajnik to i w ten sposób stworzyć pojęcie to on, oznaczające „to, co jest”, „cokolwiek”, „byt”. To właśnie od tego to on swą nazwę bierze ontologia. Jak widzisz, nie było wcale łatwo postawić pytanie „Co istnieje?” i między innymi właśnie dlatego jest to pytanie filozoficzne. Kolejne pojęcia i terminy filozofowie wprowadzali, próbując to zagadnienie rozwiązać. Znajomość pojęć filozoficznych jest więc niezbędna, by zrozumieć nie tylko stanowiska poszczególnych filozofów, ale również same pytania filozoficzne. Inna rzecz, że specyficzną terminologię filozoficzną będziesz musiał opanować też po to, by potrafić na egzaminie odpowiadać na tzw. „pytania otwarte rozszerzonej odpowiedzi”, czyli takie, które wymagają od Ciebie samodzielnego sformułowania kilku zdań na określony temat. Oto parę pomysłów na to, **jak można się uczyć pojęć filozoficznych**:

- Czytając teksty filozoficzne, zwracaj uwagę na to, w jakim kontekście i w jaki sposób używane są poszczególne terminy i pojęcia filozoficzne. Zwykle występują one w odpowiednich tylko dla siebie połączeniach, np. może być rozumowanie a priori i sąd a priori, ale nie rzecz a priori. Zwracaj też uwagę na tak proste rzeczy, jak to, jaka jest poprawna odmiana gramatyczna danego terminu.

- Podczas lektury tekstów podkreślaj i wypisuj na osobnej kartce terminy i pojęcia filozoficzne.
- Spróbuj, w oparciu o zdobytą wiedzę, samodzielnie definiować pojęcia, które sobie wypisałeś. Polecenie podania definicji danego terminu, często pojawia się w części testowej arkuszy egzaminacyjnych.
- Staraj się grupować na różne sposoby pojęcia, które poznałeś. Podziel je na pojęcia właściwe poszczególnym dyscyplinom filozoficznym, czyli na pojęcie ontologiczne, epistemologiczne, etyczne, itd. Warto też przyporządkować poznane pojęcia poszczególnym filozofom, którzy je stworzyli lub często z nich korzystali. Spróbuj rysować „mapy” zależności między pojęciami – na przykład organizując je w proste opozycje takie, jak: forma – materia, rzecz sama w sobie – zjawisko, intelekt – intuicja, a priori – a posteriori.
- Korzystaj ze słowników filozoficznych. Są one dobrym źródłem wiedzy na temat tez, koncepcji i problemów filozoficznych, a ponadto czytając je, możesz się dowiedzieć, jak wygląda poprawnie skonstruowana definicja. Słowniczeki terminów często pojawiają się w podręcznikach. Ze swojej strony szczególnie polecamy korzystanie z następujących pozycji:
 - Antoni Podsiad, Słownik terminów i pojęć filozoficznych, IW PAX, Warszawa 2001.
 - Simon Blackburn, Oksfordzki słownik filozoficzny, Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
 - Słownik filozofii pod redakcją Jana Hartmana, Wyd. Zielona Sowa, Kraków 2004.

(3) Jak poznawać koncepcje i poglądy filozofów?

Wiesz już, że egzamin maturalny, który będziesz zdawać nie jest po prostu sprawdzianem Twojej znajomości historii filozofii, ale również maturą z filozofii jako takiej. Wiesz więc także, że powinienes studiować dzieła i koncepcje filozofów, tak żeby poznać dzięki nim znaczenie najważniejszych pytań, stanowisk i pojęć filozoficznych. Ale przecież żadne z tych pytań, stanowisk i pojęć nie istniałoby, gdyby nie filozofowie, którzy je stworzyli! Dlatego historia filozofii, a może raczej tradycja filozoficzna jest bardzo ważna. Niezwykle trudno ją oddzielić od filozofii jako takiej, tak samo, jak literatura, którą poznajesz na lekcjach języka polskiego, choć ma specyficzne tylko dla siebie zagadnienia i środki wyrazu, pokrywa się w zasadzie z treścią dzieł wielkich pisarzy.

Wskazówki, jakie możemy Ci udzielić na temat tego, **jak poznawać koncepcje i poglądy filozofów**, są bardzo ogólne, bo najwięcej zależy tu od strategii uczenia się, którą wybierzesz razem ze swoim nauczycielem. Oto kilka naszych sugestii:

- Większość filozofów wypowiedała się bardzo obszernie na bardzo wiele różnych tematów. Nie staraj się poznać tego wszystkiego. Sprawdź bardzo dokładnie, które z tez danego filozofa powinienes znać

zgodnie z Wymaganiami egzaminacyjnymi i zacznij od tego. Nie staraj się na przykład zrozumieć całości koncepcji Kanta, a jedynie jego odpowiedzi na pytania: „Jak poznajemy świat?”, „Czy wszystko ma swoją przyczynę?” i „Jak oceniać ludzkie czyny?”.

- Porównuj koncepcje filozofów między sobą. Istnieje bardzo wiele utartych schematów odnoszenia poglądów filozofów do siebie nawzajem czy to dlatego, że były one w jaskrawy sposób przeciwstawne, czy to dlatego, że jeden z myślicieli nawiązywał w swych pismach wprost do drugiego. Warto poznać takie interpretacje, bo polecenia egzaminacyjne często się na nich opierają, np. Kanta bardzo często konfrontuje się z Millem, a Locke’a z Kartezjuszem.
- Studiując historię filozofii myśl historycznie. Czy jakieś problemy były wyjątkowo często poruszane w określonej epoce? Czy koncepcje jakiegoś filozofa można uznać za przełomowe w tym sensie, że po ogłoszeniu jego pism zaczęto zajmować się pytaniami wcześniej niestawianymi? Poznaj nazwy i przedstawicieli najważniejszych nurtów, kierunków i szkół filozoficznych. Naucz się też umiejscawiać je w czasie.
- Dzieła filozoficzne mają to do siebie, że są bardzo trudne. Dlatego korzystaj przede wszystkim z syntetycznych opracowań historii filozofii i podręczników. Poniżej zamieszczamy spis najpopularniejszych w Polsce wydawnictw tego typu. Wybór spośród nich należy do Ciebie i Twojego nauczyciela.

Zarysy historii filozofii:

- Władysław Tatarkiewicz, Historia filozofii, Tom I-III, (różne wydania)
- Frederick Copelstone, Historia filozofii, Tom I-IX IW PAX, Warszawa 1989–2001 (lub nowsze wydanie T. I-XI) – dzieło wielotomowe, które zdecydowanie wykracza poza wymagania maturalne. Posiada jednak bardzo wygodny spis treści, dzięki któremu łatwo odnajdziesz potrzebne Ci informacje.
- Giovanni Reale, Historia filozofii starożytnej, Tom I-V, Wyd. KUL, Lublin 1994-2002 – pięć tomów tego dzieła stanowi jeden z najlepszych wykładów filozofii starożytnych Greków i Rzymian. Jego lekturę również powinieneś zacząć od spisu treści, by odnaleźć potrzebne Ci fragmenty i nie utonąć w morzu szczegółów.
- A. Krokiewicz, Zarys filozofii greckiej, PAX, Warszawa 1971
- E. Gilson, T. Langan, A. Maurer, Historia filozofii współczesnej od Hegla do czasów najnowszych, PAX, Warszawa 1979

Publikacje spełniające rolę podręcznika:

- Estera Lasocińska, Kamyk filozoficzny. Edukacja filozoficzna dla szkół ponadgimnazjalnych, Stentor, Warszawa 2007.
- Jacek Wojtyśiak, Filozofia. Pochwała ciekawości, Znak, Kraków 2005.

- Bartosz Przybył, Jan Swianiewicz, Myślenie krytyczne, MacEdukacja, Kielce 2002.
- Leon-Louis Grateloup, Wędrowki po filozofii, Wyd. Siedmioróg, Wrocław 1999.
- Jak już parokrotnie sugerowaliśmy, lektura dzieł klasyków filozofii, a nawet sam kontakt z nimi są bardzo ważne. Nie musisz w tym celu sięgać do nich samych. Istnieją wybory tekstów filozoficznych, w których zamieszczono najważniejsze i najprzystępniejsze fragmenty. Takie wybory stanowią bardzo ważną pomoc dydaktyczną również ze względu na zamieszczone w nich komentarze i objaśnienia trudniejszych terminów. Polecamy zwłaszcza:
 - Trzytomowy wybór tekstów Barbary Markiewicz (t. I Od filozofów jońskich do Pascala, t. II Od Locke’a do Jamesa i t. III Od Nietzschego do filozofii współczesnej, WsiP, Warszawa 1999)
 - Dwutomowa Antologia tekstów filozoficznych dla nauczycieli filozofii, maturzystów i olimpijczyków, red. Michał Bardel, eSPe, Kraków 2003 (t. I Od Talesa do Kanta, t. II Od Rousseau do Tischnera).

OBSZAR II STANDARDÓW WYMAGAŃ EGZAMINACYJNYCH: Korzystanie z informacji.

Czyli o tym, co powinieneś umieć zrobić z tekstem filozoficznym.

CZEGO POWINIENEM SIĘ NAUCZYĆ?

Standard II wymagań egzaminacyjnych zobowiązuje Cię do tego, abyś potrafił „korzystać z informacji”. O jakie „informacje” tu chodzi? Przede wszystkim oczywiście o krótsze (w pierwszej, testowej części arkusza egzaminacyjnego) lub dłuższe (w części drugiej) fragmenty dzieł filozoficznych. Mogą to jednak być też podane w poleceniach egzaminacyjnych tezy lub wypowiedzi filozoficzne. „Korzystanie” z takich informacji oznacza natomiast posługiwanie się nabytą wiedzą do przeprowadzenia ich krytycznej analizy. Umiejętność przeczytania tekstu ze zrozumieniem, a nawet zreferowania wyników takiej lektury są tu więc tylko warunkami wstępnymi. **Powinieneś** bowiem również **potrafić połączyć informacje, które sam posiadasz z tymi dostarczonymi Ci przez tekst, by poddać go kilku elementarnym operacjom**. „Standardy wymagań egzaminacyjnych” wyliczają dokładnie **trzy takie operacje**. Przyjrzyjmy się im uważnie.

1. Powinieneś umieć wykorzystać nabytą wiedzę filozoficzną do rekonstrukcji zawartych w tekście filozoficznym problemów, tez i argumentacji.

Powinieneś więc przede wszystkim **wiedzieć, czym jest problem, teza i argument, umieć wyodrębnić te elementy z tekstu, a następnie zreferować**. Na tym jednak Twoje zadanie się nie kończy. Należy też **rozpoznać problem** omawiany w tekście jako jeden ze znanych Ci problemów filozoficznych

i potrafić zakwalifikować tekst jako np. ontologiczny czy epistemologiczny albo, dokładniej, zajmujący się problemem przyczynowości lub granic ludzkiego poznania. Tak samo musisz **umieć powiązać tezy i argumenty występujące w danym fragmencie filozoficznym ze znanymi Ci stanowiskami**, by stwierdzić, że np. autor jest materialistą lub że krytykuje subiektywizm etyczny.

2. Powinieneś umieć wykorzystać nabytą wiedzę filozoficzną do dyskusji z wyrażonymi w tekście filozoficznym poglądami.

Nie obawiaj się, że będziesz musiał podjąć się samodzielnej dyskusji z poglądami wielkich filozofów – piszą oni zazwyczaj w sposób bardzo przekonujący i naprawdę trudno wejść z nimi w polemikę. Nikt na maturze nie będzie tego od Ciebie wymagał. W tym wymaganiu egzaminacyjnym znów **najważniejsza jest umiejętność skorzystania z nabytej wcześniej wiedzy**. Ucząc się na lekcjach i samemu, poznasz wystarczająco dużo argumentów sformułowanych przez filozofów w celu krytyki różnych stanowisk, by móc z nich w odpowiednim momencie skorzystać. Jeśli na przykład zostaniesz poproszony o zajęcie stanowiska wobec tekstu głoszącego nieistnienie Boga i będziesz chciał odrzucić jego tezę, możesz np. odwołać się do jednego z argumentów św. Tomasza z Akwinu.

3. Powinieneś umieć wykorzystać nabytą wiedzę filozoficzną do konfrontowania poglądów wyrażonych w tekście filozoficznym z poglądami innych filozofów.

Ten wymóg egzaminacyjny jest w gruncie rzeczy bardzo podobny do poprzedniego. Na egzaminie możesz zostać poproszony na przykład o to, by napisać, jak do tezy postawionej w tekście ustosunkowałby się konkretny filozof albo o to, by wskazać stanowisko przeciwstawne do sformułowanego w owym tekście. Pamiętaj, że bardzo często, zwłaszcza w drugiej części arkusza egzaminacyjnego, będziesz musiał również uzasadnić swoją odpowiedź.

JAK MOGĘ SIĘ TEGO NAUCZYĆ?

Efektywność Twojego czytania – to, jak dobrze rozumiesz tekst i jak szybko odnajdujesz w nim potrzebne informacje – zależy od ogółu Twoich doświadczeń z językiem pisanym, czyli, mówiąc wprost, od tego, ile w życiu przeczytałeś i napisałeś. Stopień Twojej biegłości w sztuce krytycznej analizy zależy natomiast przede wszystkim od tego, jak dobrze opanowałeś wiedzę filozoficzną, na której trzeba się oprzeć interpretując i komentując tekst. Oznacza to, że istnieje tylko jedna pewna droga do opanowania umiejętności opisanych w II standardzie wymagań egzaminacyjnych – praktyka. **Wprawę w krytycznej analizie tekstów, zdobędziesz tylko czytając je, rozważając i odnosząc do wiedzy nabytej na**

lekcjach. Oprócz tej ogólnej wskazówki możemy Ci jeszcze przedstawić zestaw podstawowych operacji, które zazwyczaj wykonuje się, analizując teksty filozoficzne. Powtarzając je nie tylko nabierzesz wprawy w rozwiązywaniu zadań maturalnych, ale równocześnie pogłębisz swoje zrozumienie czytanych tekstów.

- Odpowiedz sobie na pytanie o ogólny charakter tekstu – czy jest to polemika, omówienie, czy wyrażenie własnych tez autora?
- Sformułuj główny problem tekstu. Czy da się go przyporządkować do którejś z dyscyplin filozoficznych?
- Odnajdź główną tezę lub tezy tekstu. Postaraj się je wyrazić własnymi słowami i jak najkrócej – teza jest kwintesencją tekstu.
- Wyszukaj wszystkie argumenty, które autor przytacza na poparcie swojej tezy.
- Sformułuj tezę przeciwną do wyrażonej w tekście.
- Zastanów się, czy studiując filozofię, nie poznałeś argumentów dowodzących tezy przeciwstawnej do wyrażonej w tekście.
- Czy wiesz, jak nazywa się stanowisko, które zajmuje autor w tekście? Jak określa się pogląd przeciwstawny?
- Spróbuj rozbić tekst na mniejsze fragmenty. Możesz na przykład stworzyć jego ogólny plan albo zapisywać na marginesie podtytuły, które nadałbyś poszczególnym akapitom czy fragmentom.
- Jeśli tekst ma charakter polemiczny lub jest omówieniem, powinieneś dokładnie odróżnić informację (np. referowanie czyichś poglądów) od komentarza (np. własnego zdania autora na temat tych poglądów).
- Zwracaj uwagę na wszystkie rozróżnienia, typologie i wyliczenia w tekście.
- Spróbuj wybrać jednego filozofa i porównać jego poglądy z wyrażonymi w tekście. (Oczywiście nie może to być dowolny filozof tylko taki, o którym wiesz, że również wypowiadał się o problemie omawianym w tekście).

Powyższe ćwiczenia najlepiej wykonywać na tekstach stosunkowo krótkich – fragmenty, które analizować będziesz na maturze nie będą dłuższe niż ok. 1000 słów.

Uwaga! Jeśli zdajesz maturę z filozofii na poziomie podstawowym, to istnieje pewien prosty sposób dobrego przygotowania się do zadań sprawdzających Twoją umiejętność „korzystania z informacji” (standard II). Otóż teksty, które będziesz musiał zanalizować w drugiej części arkusza egzaminacyjnego, będą pochodzić tylko z listy lektur obowiązkowych dla poziomu podstawowego opublikowanej w „Informatorze o egzaminie maturalnym. Filozofia”. Również w pierwszej, testowej części egzaminu, zadania z tzw. wyposażeniem, a więc z wykorzystaniem krótkiego tekstu, będą często (jednakże nie zawsze) oparte o pozycje z tej listy. **Lista lektur dla poziomu podstawowego obejmuje tylko dziewięć niedługich fragmentów filozoficznych. Naprawdę warto więc przed przystąpieniem do egzaminu przeczytać**

je uważnie i przeprowadzić ich krytyczną analizę. Oczywiście nie przewidzisz wszystkich pytań, jakie można zadać na temat tych tekstów, ale jeśli przeczytasz je parę razy i przemyślisz, nie powinieneś mieć problemów z udzieleniem poprawnych odpowiedzi.

Jeśli zdajesz maturę na poziomie rozszerzonym też powinieneś oczywiście dokładnie zapoznać się z obowiązującymi Cię lekturami (ich lista jest nieco dłuższa). Nie możesz mieć co prawda pewności, że na egzaminie pojawią się właśnie te teksty, ale jest to bardzo prawdopodobne. Poza tym lektury te nie zostały oczywiście dobrane dowolnie, ale dlatego, że są bardzo pomocne w nauce najważniejszych problemów, stanowisk i tez filozoficznych.

Poniżej podajemy listę lektur dla poziomu podstawowego wraz z bardzo krótkim omówieniem poszczególnych pozycji.

Lektury obowiązkowe (poziom podstawowy)

Ontologia

1. W. Tatarkiewicz, „Droga do filozofii”, w: tenże, Droga do filozofii i inne rozprawy filozoficzne, (Pisma zebrane, t. I), PWN, Warszawa 1971, s. 13-52; rozdz. I. Naturalny obraz świata, s. 13-25.

Tekst stanowi analizę podstawowych właściwości, składników i pochodzenia „naturalnego obrazu świata”, czyli tej „potocznej” wizji rzeczywistości, która powstaje spontanicznie w każdym człowieku. „**Naturalny obraz świata**” jest tworem „zdrowego rozsądku” – władzy poznawczej wspólnej wszystkim ludziom. Analiza „naturalnego obrazu świata”, czasem prowadząca do jego zakwestionowania, jest punktem wyjścia refleksji filozoficznej, zwłaszcza tej dotyczącej ontologii i epistemologii.

2. R. Swinburne, „Czy istnieje Bóg?”, przeł. I. Ziemiński, Wyd. W drodze, Poznań 1999; paragraf pierwszy („Wszechświat i prawa przyrody”) rozdz. IV. Jak istnienie Boga wyjaśnia świat i jego porządek, s. 47-53.

Autor rozwija w tekście teleologiczny argument na istnienie Boga odwołując się do współczesnego stanu wiedzy o świecie i prawach nim rządzących. Przekonuje również, że założenie istnienia Boga jest założeniem racjonalnym, eleganckim i w żaden sposób niesprzecznym z nauką.

Epistemologia

3. B. Russell, „Problemy filozofii”, przeł. W. Sady, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995; rozdz. 2. „Istnienie materii”, s. 22-30.

Tekst stanowi próbę dopowiedzi na pytanie, czy możemy wiedzieć (być pewni), że istnieje świat zewnętrzny. Autor zastanawia się nad intuicjami, którymi kierujemy się na co dzień zakładając, że istnieją

przedmioty fizyczne i pokazuje, które z tych intuicji są mniej, a które bardziej pewne. Czytając ten tekst warto również zwrócić uwagę na dialog z poglądami Kartezjusza, w który wdaje się Russell oraz na koncepcję funkcji filozofii, którą formułuje.

4. J. M. Bocheński, „Ku filozoficznemu myśleniu. Wprowadzenie do podstawowych pojęć filozoficznych”, przeł. B. Białecki, Pax, Warszawa 1986; rozdz. czwarty Prawda, s. 28-35.

W tekście tym znajdziesz omówienie najważniejszych koncepcji prawdy i argumentów za nimi przemawiających. Autor pokazuje również, jakie rozumienia prawdy pociągają za sobą różne teorie poznania. Rozważa pod tym względem przede wszystkim stanowiska realizmu i idealizmu epistemologicznego.

5. K. Ajdukiewicz, „Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka, Zagadnienia źródła poznania”, Czytelnik, Warszawa 1983 (jedno z wydań); paragraf „Racjonalizm i irracjonalizm” z rozdziału trzeciego („Zagadnienie źródła poznania”) części pierwszej („Teoria poznania”), s. 70-75.

W tekście omówione zostają stanowiska racjonalistyczne i irracjonalistyczne w sporze o metody osiągania pełnowartościowego poznania rzeczywistości oraz argumenty przemawiające za każdym z tych poglądów. Autor formułuje również zwięzłą charakterystykę poznania naukowego, jego zalet i wad.

Antropologia

6. R. Ingarden, „O naturze ludzkiej”, w: tegoż, „Książeczka o człowieku”, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987 (jedno z wydań), s. 19-25.

Tekst jest głosem w sporze o charakter natury ludzkiej. Autor formułuje problem i wyjaśnia, na czym polegają trudności w jego rozwiązaniu. Następnie opowiada się za stanowiskiem antynaturalistycznym, argumentując z pozycji obiektywizmu etycznego. Warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki autor wiąże rozróżnienie na świat natury i świat kultury z hipotezą istnienia dwóch natur w człowieku – „pierwotnej”, zwierzęcej oraz „wyższej”, polegającej na dążeniu do realizacji wartości absolutnych.

7. J.-P. Sartre, „Egzystencjalizm jest humanizmem”, przeł. J. Krajewski, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA, Warszawa 1998 (jedno z wydań); fragmenty paragrafów 1-15 oraz 22-25.

Tekst stanowi fragment bardzo słynnego wystąpienia Sartre’a. Dowiesz się z niego, czym jest egzystencjalizm, jakie są jego główne tezy i jakie zarzuty mu stawiano. Tekst dotyczy jednak przede wszystkim problemu istnienia natury ludzkiej. Autor zajmuje stanowisko antyesencjalistyczne (czyli twierdzi, że nie istnieje natura ludzka) i broni go, pokazując jego uwarunkowania ontologiczne oraz konsekwencje etyczne.

Warto też zwrócić uwagę na wyrażone w tekście poglądy na temat wolności ludzkiej i na temat tego, jaką koncepcję człowieka pociąga za sobą przyjęcie tezy o istnieniu Boga.

Etyka

8. T. Kotarbiński, „Zagadnienia etyki niezależnej”, w: tenże, „Medytacje o życiu godziwym”, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985 (jedno z wydań), s. 151-165 (fragmenty).

Tekst jest próbą skonstruowania etyki niezależnej, czyli takiego systemu oceniania czynów pod względem ich wartości moralnej, który nie wynika z przesłanek metafizycznych, zwłaszcza tych związanych z przekonaniem religijnym. Autor stara się kierować tylko i wyłącznie zdrowym rozsądkiem i – zgodnie z postulatem niezależności od poglądów metafizycznych – unika rozstrzygania tradycyjnych sporów filozoficznych, pokazując, w jaki sposób możemy być pewni naszych sądów moralnych bez odwoływania się do skomplikowanych teorii. Ocena tego, czy ta próba zbudowania etyki niezależnej powiodła się, należy oczywiście do Ciebie. Zwróć jednak uwagę na definicje podstawowych terminów etycznych, etyki samej i jej działów, które formułuje Kotarbiński – pomogą Ci one w nauce.

9. K. Wojtyła, „Etyka niezależna w świetle idei sprawiedliwości”, w: tenże, „Elementarz etyczny”, TN KUL, Lublin 1983 (jedno z wydań), s. 103-110.

Tekst stanowi prowadzoną z pozycji filozofii chrześcijańskiej polemikę z programem etyki niezależnej T. Kotarbińskiego. Autor wskazuje na zasadniczą niepełność etyki niezależnej – ma ona jego zdaniem bardzo ograniczoną wartość, gdyż człowiek jest bytem na wiele sposobów zależnym, przede wszystkim zaś zależnym od Boga. Dlatego też Wojtyła stawia tezę, że pełnowartościowa etyka nie tylko nie może być niezależna od religii, ale wręcz implikuje religię. Braki etyki niezależnej autor stara się syntetycznie ująć twierdząc, że etyce tej brak specyficznie rozumianej idei sprawiedliwości.

Lektury obowiązkowe (poziom rozszerzony)

Jeśli zdajesz maturę na poziomie rozszerzonym powinieneś, oprócz powyższych pozycji, koniecznie przeczytać fragmenty książki Tatarkiewicz o najważniejszych koncepcjach estetycznych i wymienione niżej fragmenty tekstów wybranych klasyków filozofii.

Estetyka

1. W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć. Sztuka – piękno – forma – twórczość – odtwórczość – przeżycie estetyczne*, PWN, Warszawa 1988;

- a) **pierwsze trzy akapity części II („Wielka teoria”) rozdziału 4 „Piękno: Dzieje pojęcia”** (s. 140-142) **oraz część III („Tezy uzupełniające”) tegoż rozdziału** (s. 147-152);
- b) **część V („Spory o pojęcie sztuki”) rozdziału 1 „Sztuka: Dzieje pojęcia”** (s. 40-46) **oraz część VII („Definicja alternatywna”) tegoż rozdziału** (s. 48-52).

Tekst dotyczy podstawowych problemów i koncepcji związanych z pojęciami piękna i sztuki. Stanowi omówienie tych zagadnień z perspektywy historii filozofii. Jak już wcześniej wspominaliśmy, tekst ten zawiera prawie całą wiedzę z zakresu estetyki filozoficznej, którą powinieneś opanować przed przystąpieniem do egzaminu maturalnego z filozofii na poziomie rozszerzonym.

Fragmety tekstów wybranych klasyków filozofii

Jest prawdopodobne, że fragmenty tych właśnie tekstów pojawią się w zadaniach maturalnych sprawdzających Twoją zdolność krytycznej analizy tekstów (standard II). Polecenia te mogą jednak odwoływać się również do innych tekstów. Wyliczone poniżej fragmenty dzieł klasyków filozofii powinieneś zatem uważnie przeczytać przede wszystkim dlatego, że wymagana będzie od Ciebie znajomość wszystkich zawartych w nich problemów, tez, koncepcji i argumentów. Inaczej mówiąc, konieczność znajomości tych lektur wynika również z I standardu wymagań egzaminacyjnych: Wiadomości i rozumienie.

1. Platon, O miłości – Uczta, fragmenty rozdz. XXII-XXIX [201d-212c] (fragmenty „Mowy Sokratesa [Diotymy]”); preferowany przekład: W. Witwicki (wydanie na przykład: Platon, Uczta, PWN, Warszawa 1975).
2. Arystoteles, O przyjaźni – „Etyka Nikomachejska”, fragmenty księgi ósmej (rozdz. 1, 3-8, 10-11) i dziewiątej (rozdz. 5, 7 [jw.], 8-9) [1155a-1172]; przeł. D. Gromska (wydanie na przykład: Arystoteles, „Etyka Nikomachejska, Etyka wielka, Etyka Eudemejska, O cnotach i wadach”, PWN, Warszawa 1996).
3. Św. Tomasz z Akwinu, „O Bogu, czy Bóg jest” – Suma teologiczna, kwestia (rozdział, zagadnienie) 2 części I; preferowany przekład: G. Kurylewicz, Z. Nerczuk, M. Olszewski (wydanie: św. Tomasz z Akwinu, Traktat o Bogu. Suma teologii, kwestie 1-26, Znak. Kraków 1999).
4. René Descartes (Kartezjusz), „O naturze umysłu ludzkiego. Że jest on bardziej znany niż ciało” – „Medytacje o pierwszej filozofii”, medytacja II; preferowany przekład: M. i K. Ajdukiewiczowie (wydanie na przykład: R. Descartes, „Medytacje o pierwszej filozofii wraz z zarzutami uczonych mężów oraz Rozmowa z Burmanem”, tom I, PWN, Warszawa 1958).
5. David Hume, „O wolności i konieczności” – „Badania dotyczące rozumu ludzkiego”, fragmenty części I rozdziału VIII; przeł. J. Łukasiewicz i K. Twardowski (wydanie na przykład: D. Hume, Badania dotyczące rozumu ludzkiego, Warszawa: PWN 1977).

6. Immanuel Kant, „Przejście w zakresie moralności od pospolitego poznania rozumowego do poznania filozoficznego” – „Uzasadnienie metafizyki moralności”, rozdz. I; przeł. M. Wartenberg (wydanie na przykład: I. Kant, „Uzasadnienie metafizyki moralności”, PWN, Warszawa 1984).
7. John Stuart Mill, „Co to jest utilitaryzm?” – „Utilitaryzm”, fragmenty rozdz. II; preferowany przekład: Maria Ossowska (wydanie na przykład: J.S. Mill, *Utilitaryzm*, PWN, Warszawa 2006).
8. Friedrich Nietzsche, „O nadezłowieku i ostatnim człowieku” – „Tako rzecze Zaratustra”. Książka dla wszystkich i dla nikogo, „Przedmowa Zaratustry” (1-10); preferowany przekład: Waław Berent (wydanie na przykład: Ediciones Altaya Polska Sp. z o.o. & De Agostini Polska Sp. z o.o., Warszawa 2002).
9. Willard Van Orman Quine, „Granice wiedzy” – „Granice wiedzy i inne eseje filozoficzne”, esej pierwszy, s. 17-26; przeł. B. Stanosz, PIW, Warszawa 1986.

OBSZAR III STANDARDÓW WYMAGAŃ EGZAMINACYJNYCH: Tworzenie informacji.

Czyli parę uwag o odpowiadaniu na pytania otwarte i o pisaniu wypracowania maturalnego.

„Informację” na maturze tworzysz za każdym razem, gdy samodzielnie formułujesz odpowiedź na postawione Ci pytanie. Jest rzeczą jasną, że musisz nauczyć się wyrażać swoje myśli w sposób zrozumiały i posługując się adekwatną (czyli filozoficzną) terminologią. Procedura egzaminu oparta jest przecież na trójstronnej komunikacji: autor arkusza egzaminacyjnego – zdający – sprawdzający. Każda z tych stron musi się wykazać sprawnością językową, czyli umiejętnością konstruowania, przekazywania i rozumienia informacji. Nawet gdybyś perfekcyjnie znał filozofię i rozumiał teksty filozoficzne, nie zdasz matury, jeśli nie będziesz umiał przekazać i zwerbalizować tych wiadomości. W tym sensie opanowanie umiejętności opisanych w standardzie III jest warunkiem spełnienia wymagań określonych przez standardy I i II.

Jednak ściśle rzecz biorąc w wypadku matury z filozofii zdania sprawdzające Twoją umiejętność tworzenia informacji są tymi samymi, które sprawdzają Twoją biegłość w krytycznej analizie tekstów.

„Wymagania egzaminacyjne” stwierdzają, że **jeśli zdajesz maturę na poziomie podstawowym, powinieneś potrafić zapisywać w zwięzłej formie wyniki krytycznej analizy tekstu filozoficznego**. W praktyce oznacza to, że w części drugiej arkusza egzaminacyjnego, po przeczytaniu jednego z tekstów z listy lektur obowiązkowych, będziesz musiał odpowiedzieć na kilka (ok. 10) odnoszących się do niego pytań. Udzielenie takich odpowiedzi rzadko wymaga sformułowania więcej niż 3-4 zdań.

Jeśli zdajesz maturę na poziomie rozszerzonym zostaniesz poproszony o to, by **wyniki przeprowadzonej analizy tekstu zreferować w postaci spójnego i zwięzłego wypracowania na zadany temat**. Nie będziesz jednak na pewno musiał napisać wypracowania na temat nie związany z żadnym zamieszczo-

nym w arkuszu egzaminacyjnym tekstem, tak jak to się dzieje na maturach z języka polskiego czy historii. Co więcej w drugiej części arkusza zawsze znajdziesz nie tylko tekst do analizy i temat eseju, ale również szczegółowe polecenia sugerujące treść i wyznaczające strukturę Twojej wypowiedzi. Twoim zadaniem będzie jedynie wypełnienie tych zaleceń i ułożenie wszystkiego w logiczną całość. Pamiętaj jednak, że w wypracowaniu z pewnością będziesz musiał wyrazić własny pogląd na poruszane w tekście zagadnienie. Z tego właśnie względu **esej, który napiszesz jest Twoją wypowiedzią – możesz i powinieneś wyrazić w nim swoją osobowość i przekonania**. Dojrzałość i moc tej osobowości i tych przekonań znajdują natomiast swoje potwierdzenie w umiejętnym ich uzasadnieniu.

Podobnie, jak w przypadku czytania ze zrozumieniem, również Twoja umiejętność jasnego i logicznego wyrażania się w formie pisemnej zależy od ogółu Twoich doświadczeń w tym zakresie, czyli od tego, ile w życiu napisałeś. To jak dobrze poradzisz sobie na maturze z zadaniami wymagającymi samodzielnego skonstruowania wypowiedzi zależy natomiast przede wszystkim od tego, jak dobrze opanowałeś wiedzę i umiejętności określane przez standard I i II. Wymagania te omówiliśmy już wcześniej, tutaj możemy więc tylko powtórzyć, że jedynym pewnym sposobem nauczania się eleganckiego, poprawnego i merytorycznego wyrażania się w formie pisemnej są wielokrotnie powtarzane ćwiczenia w pisaniu.

Paru bardziej konkretnych wskazówek na temat tworzenia wypracowania maturalnego z filozofii (na poziomie rozszerzonym) można jednak udzielić rozważając tę jego najbardziej charakterystyczną cechę, jaką będą szczegółowe polecenia wyznaczające strukturę Twojej wypowiedzi. Przede wszystkim musisz zrozumieć, że nie wystarczy samo, choćby najlepsze, ich wypełnienie – swoje odpowiedzi musisz włączyć w spójną, płynną narrację. Nie możesz więc skonstruować swojego wypracowania z równoważników zdań ani spisać go w punktach (mimo że w taki właśnie sposób sformułowane jest zazwyczaj samo to zadanie maturalne). Wspomnianą „spójność” i „płynność” narracji, w której ujmować będziesz swoje odpowiedzi na poszczególne polecenia, najłatwiej będzie Ci zachować, jeśli zastosujesz się do znanej **zasady trójdzielnej kompozycji wypowiedzi pisemnej** – dobrze napisane wypracowanie maturalne posiada „wstęp” (najlepiej ciekawy i zachęcający do dalszej lektury), „**rozwińcie**” (najdłuższa część, w której przeprowadzona zostaje Twoja własna argumentacja) oraz „**zakończenie**” (najlepiej w formie zwartej i dobitnej puenty).

Polecenia, do których będziesz musiał się stosować pisząc swoje wypracowanie, można podzielić na parę ogólnych typów w zależności od rozpoczynających je czasowników. Czasowniki te wskazują, jaką czynność należy wykonać, a więc na to, czego spodziewa się po Tobie konstruktor zadania. W poniższej tabeli opisujemy kolejno znaczenie różnych typów poleceń oraz to, jak można je wykonać, pisząc wypracowanie maturalne z filozofii.

POLECENIE (CZYNNOŚĆ DO WYKONANIA)	CZEGO OCZEKUJE AUTOR ZADANIA? JAK MOŻNA JE WYKONAĆ, PISZĄC WYPRACOWANIE MATURALNE?
Zrekonstruu (np. tezę, problem, argument)	<p>Autor tego typu polecenia oczekuje, że zwięźle zreferujesz określony fragment tekstu lub myśl w nim zawartą. Powinieneś posługiwać się własnymi słowami, choć możesz oczywiście cytować krótkie sformułowania, na przykład by wskazać, na których dokładnie fragmentach tekstu opiera się Twoja interpretacja. Zwięzłość rekonstrukcji możesz uzyskać posługując się znaną Ci terminologią filozoficzną – długie wywody autora tekstu często można podsumować w dwóch słowach nazywając stanowisko, które zajmuje. Rekonstrukcji najczęściej dokonuje się we wstępnej części wypracowania, gdyż to w niej zarysowujesz problem, który następnie będziesz rozwijać i omawiać.</p>
Zdefiniuj (np. terminy, pojęcia)	<p>Tego typu polecenie oznacza, że oprócz przeprowadzonej rekonstrukcji głównych twierdzeń przeczytanego tekstu, powinieneś dodatkowo wyjaśnić znaczenie konkretnych sformułowań, którymi posługuje się jego autor. Najczęściej chodzi tu o pojęcia, którymi ze względu na zadany temat będziesz musiał często operować pisząc swoje wypracowanie. Celem takich definicji jest językowa precyzja, dlatego powinny znaleźć się one na początku Twojego tekstu.</p>
Porównaj, skonfrontuj (np. tezy, argumentację, stanowiska)	<p>Powinieneś wskazać podobieństwa i (lub) różnice między tezami, argumentami czy stanowiskami, które rekonstruujesz. Polecenie takie najczęściej pojawia się, gdy wypracowanie piszesz w oparciu o analizę dwóch fragmentów tekstów filozoficznych. Wówczas jego wypełnienie możesz łatwo połączyć z rekonstrukcją ich głównych tez – wystarczy, że po zreferowaniu twierdzeń pierwszego filozofa, napiszesz czym różnią się od nich poglądy autora drugiego tekstu. Takie rozwiązanie kompozycyjne jest szczególnie przydatne, gdy właściwym tematem Twojego wypracowania ma być wyrażenie własnego zdania w sporze między dwoma stanowiskami filozoficznymi. W takim bowiem wypadku musisz potrafić zwięźle zarysować główne linie konfliktu już we wstępie swojej pracy. Może zdarzyć się jednak i tak, że Twoim zadaniem będzie nie</p>

	<p>zajęcie własnego stanowiska w debacie między dwoma filozofami, ale samo odkrycie stawki tego sporu. Wówczas możesz postępować wolniej – we wstępie zrekonstruować twierdzenia obu autorów, a ich porównanie przeprowadzać w rozwinięciu pracy.</p>
<p>Wybierz jedną z następujących opcji: akceptacja, odrzucenie, modyfikacja (np. tezy, stanowiska, argumentacji), uznanie problemu za nierozstrzygalny</p>	<p>To polecenie wymaga od Ciebie wyrażenia własnej opinii o poglądach zawartych w tekście lub tekstach, które przeczytałeś. Jeśli chcesz opowiedzieć się jednoznacznie za (akceptacja) lub przeciw (odrzucenie) tym twierdzeniom, to swobodnie w jednym zdaniu możesz wyrazić swój sąd. Za nierozstrzygalnością diskutowanego w tekście (lub tekstach) problemu będziesz się chciał opowiedzieć na przykład wtedy, gdy uznasz że jest on bezsensowny lub przekracza możliwości ludzkiego poznania. Również to przekonanie możesz wyrazić w zwięzły sposób. Na modyfikację też przeczytanego tekstu, zdecydujesz się wtedy, gdy wydadzą Ci się one pod jakimś względem niepełne lub prawdziwe tylko w określonych warunkach. W takim wypadku z pewnością będziesz potrzebował nieco więcej miejsca na wyrażenie swojej myśli. Jednocześnie jednak zmuszony będziesz sformułować w końcu swoją własną tezę, ją zaś powinieneś wyrazić już możliwie zwięzle. Tego typu polecenie najczęściej będziesz chciał wypełnić, otwierając główną część swojego wypracowania. Resztę „rozwinięcia” zajmie wtedy uzasadnienie wyrażonej przez Ciebie opinii.</p>
<p>Uzasadnij (np. swój wybór, tezę, pogląd)</p>	<p>Powinieneś dobrać odpowiednie argumenty na poparcie swoich opinii oraz sformułować je w sposób przekonujący, poprawny logicznie i przy użyciu odpowiedniej terminologii. Możesz w tym miejscu skorzystać z Twojej wiedzy z zakresu historii filozofii i przywołać argumentację opracowaną przez jednego z wielkich filozofów. Tak czy inaczej uzasadnienie opinii, które wyraziłeś, stanowić powinno najobszerniejszą i najważniejszą część Twojego wypracowania. Czasami konstruktorzy zadań decydują się pomóc w pisaniu tego fragmentu pracy sugerując minimalną ilość argumentów, które musisz podać na rzecz swojego stanowiska lub uszczegółowiając polecenia np: „zrekonstruuj co najmniej jeden zarzut, jaki można by wysunąć przeciw Twojemu pogładowi i obal ten zarzut”.</p>

Podsumuj

To polecenie zobowiązuje Cię po prostu do eleganckiego, spójnego kompozycyjnie domknięcia swojego tekstu. Możesz się tutaj zdecydować na różne rozwiązania stylistyczne. Zawsze dobrze jest poprowadzić argumentację rozwijaną we właściwej części pracy tak, by na koniec doprowadziła Cię ona na powrót do tezy, którą wyraziłeś we wstępie. Innym rozwiązaniem jest wymienienie w zakończeniu dalszych pytań, które rodzą się w wyniku przeprowadzonych wcześniej rozważań. Można powiedzieć, że z tym elementem wypracowania jest jak ze skokami narciarskimi – możliwych pozycji jest parę, ważne jednak by wylądować pewnie i stabilnie.

Pamiętaj o tym, że w powyższej tabeli omówione zostały tylko najczęściej spotykane typy poleceń. Wśród pytań wyznaczających ogólną strukturę Twojego wypracowania zawsze może się pojawić jedno bardziej szczegółowe, na przykład prośba o wskazanie konkretnego miejsca w tekście albo o interpretację jednego wybranego zdania czy poglądu autora.

FORMA EGZAMINU, czyli jak zdać maturę z filozofii

Przedmiotem egzaminu z filozofii jest oczywiście filozofia, a dokładniej myślenie filozoficzne we wszystkich jego aspektach, które staraliśmy się ukazać w poprzedniej części tego biuletynu. Myślenie filozoficzne to wiedza o problemach, koncepcjach i tezach filozoficznych; to tworzenie pojęć filozoficznych i operowanie nimi; to rozumienie i interpretowanie historii filozofii; to czytanie i krytykowanie dzieł filozoficznych; to samodzielne wypowiadanie się na filozoficzne tematy z zachowaniem specyficznych dla filozofii reguł i dyscypliny; to również wiele innych rzeczy, z których autorzy tego biuletynu nie zdają sobie sprawy lub których nie potrafią wyrazić. Taki jest właśnie przedmiot egzaminu, do którego przystąpisz. Od lat bardzo wielu ludzi na całym świecie myślało nad tym, jaką formę nadać egzaminowi z filozofii tak, żeby był on adekwatny do swego przedmiotu, czyli inaczej mówiąc, żeby dobrze sprawdzał biegłość w myśleniu filozoficznym tych, którzy go zdają. Idealne rozwiązanie tego problemu nie jest chyba możliwe, a to dlatego, że egzamin ma sprawdzać myślenie filozoficzne, ale sam nie może być filozoficzny – egzamin jest przecież tylko pewną państwową procedurą.

Forma egzaminu z filozofii nigdy nie będzie zatem dokładnie pasować do jego przedmiotu. Nie oznacza to jednak, że matura z filozofii jest bez sensu! Wszyscy ludzie zajmujący się zawodowo lub z zamiłowania myśleniem filozoficznym regularnie się w nim ćwiczą. Tak, jak najwięksi nawet pianiści oprócz koncertów, na co dzień grają również gamy i pasaże po prostu, by utrzymać się w formie, tak też wielcy filozofowie oprócz tworzenia długich, trudnych dzieł, definiują pojęcia, piszą krótkie rozprawki i analizują teksty. **Egzamin z filozofii zbudowany jest z takich właśnie intelektualnych ćwiczeń w myśleniu filozoficznym.** Oczywiście tu znów można by dyskutować nad tym, które z tych ćwiczeń są gorsze, a które lepsze, bo każdy filozof podtrzymuje swą filozoficzną „kondycję” w trochę inny sposób. Takie dyskusje faktycznie się toczą, ale przy tym wszyscy zgadzają się, że generalnie ćwiczenie jest dobre i pożądane. Dlatego nie powinieneś traktować matury z filozofii i przygotowań do niej jako smutnej konieczności. **Każdy z typów zadań egzaminacyjnych jest ćwiczeniem przygotowującym do określonego aspektu myślenia filozoficznego.** Celem nauki filozofii jest coś innego i znacznie ważniejszego niż zdanie matury. Ale wielokrotne powtarzanie ćwiczeń egzaminacyjnych – jedyny środek gwarantujący dobry wynik na maturze – może Ci tylko pomóc w uprawianiu filozofii jako takiej.

Formę egzaminu przedstawiamy więc poniżej jako zestaw ćwiczeń, każde z nich opatrując krótkim komentarzem na temat tego jaką umiejętność one kształcą i co sprawdzają. **Musisz bardzo dobrze poznać formę egzaminu i opanować ćwiczenia, które się na niego składają, by móc być pewnym, że zdasz maturę z filozofii.**

ARKUSZE EGZAMINACYJNE

Arkusze egzaminacyjny, który otrzymasz zdając maturę z filozofii składa się z dwóch części, za które możesz łącznie uzyskać 50 punktów. Pierwszą z nich stanowi test zbudowany z zadań zamkniętych i otwartych, których różne typy omawiamy poniżej na przykładach. **Za poprawne rozwiązanie części testowej egzaminu możesz uzyskać maksymalnie 20 punktów.** Test ten obejmuje cały zakres wymagań egzaminacyjnych określanych przez wszystkie trzy standardy opisane w poprzedniej części tego biuletynu. Możesz się jednak spodziewać, że większość zadań (ok. 60%) składających się na pierwszą część arkusza egzaminacyjnego sprawdzać będzie Twoją wiedzę i rozumienie (standard I). Z pewnością pojawią w nim również pytania i polecenia wymagające od Ciebie umiejętności korzystania z informacji (standard II) oraz tworzenia informacji (standard III), ale tak naprawdę ocenie Twojej biegłości w tym zakresie służy przede wszystkim specjalnie w tym celu skonstruowana **druga część arkusza egzaminacyjnego, za którą możesz uzyskać maksymalnie 30 punktów.**

Forma tej **drugiej części** jest również tym, co najwyraźniej różni arkusz egzaminacyjny na poziomie podstawowym od arkusza egzaminacyjnego na poziomie rozszerzonym. W tym pierwszym przypadku zostaniesz poproszony o przeczytanie krótkiego tekstu i odpowiedzenie na parę pytań sprawdzających umiejętność przeprowadzenia jego krytycznej analizy. Jeśli natomiast zdawać będziesz maturę na poziomie rozszerzonym, to oprócz – lub nawet zamiast – takiego zadania, znajdziesz w części drugiej arkusza egzaminacyjnego polecenie napisania zwięzłego eseju omawiającego dołączony tekst filozoficzny. W tej krótkiej pracy będziesz musiał zrekonstruować przeprowadzoną w nim argumentację, wyjaśnić jego główne tezy i krytycznie się do nich ustosunkować.

Oczywiście, arkusze egzaminacyjne na poziomie podstawowym i rozszerzonym różnią się przede wszystkim zakresem merytorycznym. Te różnice omówiliśmy już jednak w poprzednim rozdziale. Teraz zajmiemy się raczej formą zadań maturalnych niż ich treścią. Chcemy po prostu byś nie dał się zaskoczyć i nie musiał tracić zbyt wiele, jakże cennego na każdym egzaminie, czasu, na analizowanie treści poszczególnych poleceń.

Oto **przykładowe typy zadań**, z którymi możesz się spotkać i które powinieneś ćwiczyć:

Część pierwsza (testowa) arkusza egzaminacyjnego

ZADANIE ZAMKNIĘTE JEDNOKROTNEGO WYBORU

Stoikowi spłonęła biblioteka. Jak na to zareaguje? Zaznacz poprawną odpowiedź. (1 pkt)

- Liczą się dla niego tylko proste przyjemności, więc się tym nie przejmie.
- Mądrość pozwala mu zachować spokój ducha, będzie więc rozpaczał.

- c. Wie, że nie należy przywiązywać się do rzeczy, więc się nie przejmie.
- d. Wiedza jest dla niego najwyższą wartością, będzie więc rozpaczał.

Poprawna odpowiedź: C.

Komentarz: To zadanie sprawdza znajomość podstawowych stanowisk filozoficznych, a konkretnie znajomość koncepcji sensu życia (Obszar II standardów wymagań egzaminacyjnych: Wiedza i rozumienie).

ZADANIE ZAMKNIĘTE WIELOKROTNEGO WYBORU

Wśród poniższych zdań wskaż zdania, które są: (2 pkt)

- a. nieweryfikowalne i niefalsyfikowane;
- b. weryfikowalne i falsyfikowane;
- c. nieweryfikowalne i falsyfikowane.

Numery zdań wpisz w odpowiednie miejsce tabeli.

1. Każde dwa ciała przyciągają się.
2. Bóg nie istnieje.
3. Na stole leży kartka papieru.
4. Wszyscy ludzie są śmiertelni.
5. Kradzież jest czymś złym.

Własności zdań	a	b	c
Numery zdań:			

Poprawne odpowiedzi: a – 2, 5; b – 3; c – 1, 4.

Za poprawnie podane odpowiedzi można uzyskać 2 punkty.

Komentarz: To zadanie sprawdza umiejętność klasyfikowania zdań (obszar I standardów wymagań egzaminacyjnych: Korzystanie z informacji).

ZADANIE ZAMKNIĘTE NA DOBIERANIE

Przyporządkuj odpowiednie stanowiska filozoficzne do poniższych tez. Wpisz nazwę stanowiska obok właściwej tezy: (2 pkt)

- a. Źródłem wszelkiego bytu są idee.
- b. Nie można wiedzieć, czy istnieje, czy nie istnieje Bóg.
- c. Materia składa się z odrębnych cząstek unoszących się w próżni.

atomizm, racjonalizm, idealizm, naturalizm etyczny, hedonizm, solipsyzm, agnostycyzm, irracjonalizm, determinizm

Poprawna odpowiedź: a – idealizm, b – agnostycyzm, c – atomizm

Komentarz: To zadanie sprawdza znajomości podstawowych tez i stanowisk filozoficznych (obszar I standardów wymagań egzaminacyjnych: Wiedza i rozumienie).

ZADANIE ZAMKNIĘTE Z LUKĄ

W miejscach pozostawionych do uzupełnienia wpisz właściwe słowa: (3 pkt)

„Nie świadomość ludzi określa ich (1), lecz przeciwnie ich społeczny byt określa ich (2)”

„Bytem jest to, co (3), a niebytem jest to, co (4)”

„Prawdą jest zgodność myśli z (5)”

Poprawna odpowiedź: 1 – byt, 2 – świadomość, 3 – istnieje, 4 – nie istnieje, 5 – rzeczywistością. W przypadku tego zadania można uzyskać 3 punkty.

Komentarz: Zadanie sprawdza znajomość najważniejszych tez filozoficznych – tezy Marksa, tezy Parmenidesa i klasycznej definicji prawdy (obszar I standardów wymagań egzaminacyjnych: Wiedza i rozumienie).

ZADANIE OTWARTE KRÓTKIEJ ODPOWIEDZI

Podaj definicję: (2 pkt)

- a. koherencyjnej teorii prawdy
- b. pragmatystycznej teorii prawdy

Poprawna odpowiedź, np.: a – Prawdą jest zgodność twierdzeń wewnątrz przyjętego systemu. b – Prawdą jest to, co skuteczne (użyteczne).

Komentarz: Zadanie sprawdza znajomość najważniejszych koncepcji prawdy (obszar I standardów wymagań egzaminacyjnych: Wiedza i rozumienie) oraz umiejętność definiowania (obszar III standardów wymagań egzaminacyjnych: Tworzenie informacji)

ZADANIE OTWARTE ROZSZERZONEJ ODPOWIEDZI

Ktoś mógłby powiedzieć: *Sprawiedliwy jest taki ustrój, w którym władza wybierana jest większością głosów obywateli w wyborach powszechnych.*

Czy Platon zgodziłby się z tym twierdzeniem? Krótko uzasadnij odpowiedź. (2 pkt)

Poprawna odpowiedź: NIE

Przykładowa argumentacja:

Platon uważał, że władza w państwie powinna być sprawowana przez tych, którzy są najlepiej do tego predysponowani, czyli przez najmądrzejszych – filozofów. Kładł wielki nacisk na zachowanie odpowiedniej hierarchii w państwie, bo uważał, że z każdy z natury jest przeznaczony do pełnienia określonej funkcji w społeczeństwie. Ustrój sprawiedliwy to zdaniem Platona taki, w którym każdy robi swoje, czyli to, do czego się nadaje.

Komentarz: Zadanie sprawdza znajomość poglądów Platona (obszar I standardów egzaminacyjnych: Wiedza i rozumienie) oraz umiejętność uzasadniania swoich wypowiedzi (obszar III standardów wymagań egzaminacyjnych: Tworzenie informacji).

Za każdy element odpowiedzi można uzyskać po 1 punkcie.

ZADANIE ZAMKNIĘTE Z WYPOSAŻENIEM, TYPU PRAWDA – FAŁSZ (2 PKT)

Przeczytaj tekst i odpowiedz na pytania, zaznaczając TAK lub NIE. Czy na podstawie powyższego fragmentu można wywnosić, że:

1. Autor jest zwolennikiem materializmu? TAK NIE
 2. Autor uważa, że człowiek nie jest częścią świata, ale transcendentną wobec niego świadomością konstytuującą? TAK NIE
 3. Byt intencjonalny to „byt dla” świadomości? TAK NIE
- „(...) cały przestrzenno-czasowy świat, do którego jako podporządkowane mu poszczególne realności zalicza się człowiek i ludzkie Ja, jest wedle swego sensu bytem jedynie intencjonalnym, a więc takim, który

ma jedynie wtórny, względny sens bytu dla pewnej świadomości. Jest bytem, który świadomość w swych doświadczeniach ustanawia, który zasadniczo jest naocznie ujmowalny i dostępny określeniom jedynie jako to, co identyczne w umotywowanych mnogościach przejawów – poza tym zaś jest niczym.”

Edmund Husserl,

Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii

Poprawna odpowiedź: 1. NIE 2. NIE 3. TAK (za dwie poprawne odpowiedzi – 1 pkt; za wszystkie poprawne – 2 pkt).

Komentarz: Zadanie sprawdza umiejętność analizowania krótkiego tekstu filozoficznego (obszar II standardów wymagań egzaminacyjnych: Korzystanie z informacji).

Część druga arkusza egzaminacyjnego (krytyczna analiza tekstu)

poziom podstawowy

ZADANIE SPRAWDZAJĄCE UMIEJĘTNOŚĆ KRYTYCZNEJ ANALIZY TEKSTU

Przeczytaj uważnie tekst, a następnie dokonaj jego analizy, wykonując polecenia (30 pkt).

Właściwości naturalnego obrazu świata. Znamy jedynie cząstkę świata, który nas otacza; na podstawie tej cząstki wyobrażamy go sobie w całości. Każdy zna inną jego cząstkę, a mimo to wszyscy mają podobny jego obraz, różniący się w prawdzie w szczegółach, ale mający te same zasadnicze rysy.....

A. Świat przedstawia się każdemu jako zespół rzeczy materialnych rozmieszczonych w przestrzeni i trwających w czasie. Rzeczy te są odgraniczone od siebie, choć niekiedy można mieć wątpliwości, gdzie jest między nimi granica, gdzie np. kończy się jeden brat syjamski a zaczyna drugi. Wielorako łączą się ze sobą i łącząc wytwarzają nowe złożone rzeczy, jak cegły i tynk, które razem stanowią mur, lub mąka i woda, które razem stanowią ciasto. Jedne są mniej, a drugie więcej trwałe: mur jest na ogół trwalszy od ciasta, a są rzeczy jeszcze trwalsze, jak kamień, lub zupełnie nietrwałe, jak chmury. Powiązane są ze sobą przestrzennie i czasowo, a także przyczynowo; jedno zależy od drugich: nie byłoby dzieci, gdyby nie było rodziców, nie byłoby deszczu, gdyby nie było chmur, ani błota, gdyby nie było deszczu. To wszystko stanowi pierwszą cechę naszego obrazu świata: że składa się z mnogości powiązanych ze sobą materialnych rzeczy.

B. Drugą zaś jego cechą jest to, że rzeczy te posiadają różnorodne własności: są duże i małe, białe i czarne, twarde i miękkie, słodkie i gorzkie. Przypisujemy im te własności na podstawie tego, co z nich

postrzegamy, co ujmujemy wzrokiem lub dotykiem, słuchem czy smakiem, także na podstawie tego, co z nich odczuwamy, bo rzeczy są dla nas nie tylko duże lub małe, białe lub czarne, ale również smutne czy wesołe, groźne czy pociągające, dobre lub złe.

C. Trzecią zaś cechą naszego obrazu świata jest to, że w nim świat występuje jako realny, od nas niezależny. Jesteśmy przekonani, że świat ten nie myśmy wytworzyli, lecz tylko wiernie i biernie ujęli to, co realnie istnieje. Trzeba głębszego zastanowienia i przewyciężenia naturalnego patrzenia na rzeczy, by pomyśleć sobie, że własności, jakie widzimy w świecie, mogłyby być uwarunkowane własnościami naszego umysłu.

W tym świecie realnych rzeczy człowiek żyje, porusza się i działa. Własne jego ciało jest również jedną z rzeczy, z których składa się świat. Ale on sam jest czymś więcej: nie tylko jest rzeczą, ale także wie o rzeczach, myśli o nich. Każdy człowiek jest jakby lustrem, które odbija świat, i jest tych rozstawionych po świecie luster tyle, ile ludzi.

W szczególności obraz świata, jaki ma jeden człowiek, różni się od obrazu, jaki mają inni: zależy to od tego, gdzie lustro jest ustawione i jak zrobione; niewidomemu świat przedstawia się inaczej niż temu, kto widzi, krótkowidzowi inaczej niż temu, kto ma wzrok daleki. W szczegółach obraz świata, jaki ma jednostka, zależy od jej doświadczenia, wyrobienia umysłowego, kultury, od grupy społecznej, do której należy, od epoki, w której żyje. Jednakże osnowa obrazu świata jest dla wszystkich wspólna: dla każdego świat jest zespołem realnych rzeczy do różnorodnych własności.

Do obrazu tego każdy dochodzi sam, bez niczyjej pomocy. W ciągu życia zmieniają się w nim szczegóły, ale osnowa dla dorosłego i starego człowieka pozostaje ta sama, co dla paroletniego dziecka. Ten obraz świata trwa też z pokolenia na pokolenie: przed tysiącami lat ludzie przedstawiali sobie świat podobnie, choć go w szczegółach znacznie mniej znali. I choć niektórzy filozofowie i uczeni dowodzą, że ten obraz jest błędny, to jednak posługują się nim w życiu.

Do naszego obrazu świata mamy pełne zaufanie. Trudno nam dopuścić, by mógł być błędny lub subiektywny, by świat był naprawdę inny, niż go widzimy. Taki obraz świata jest dla człowieka „naturalny”, w tym sensie, że narzuca się każdemu, że dojście do niego nie wymaga namysłu ani wysiłku. Jest obrazem „zdrowego rozsądku” – w tym sensie, że potrzebne są doń jedynie najpospolitsze czynności umysłu, a niepotrzebne wykształcenie naukowe. Jest także obrazem „praktycznym” – w tym sensie, że w życiu praktycznym trzymamy się go bez zastrzeżeń.

Ten obraz świata – oparty na tym, co człowiek postrzega, co stoi przed jego oczami – nie wyczerpuje jego zainteresowań dotyczących świata. Nie mówi, jakie z własności rzeczy są istotne, jaki jest świata początek i koniec, jaki jego sens, czy istnieje jeszcze coś poza nim. Człowiek musi go uzupełnić, wyjść poza to, co ma przed oczami. Ale to nie jest już rzeczą postrzegania, lecz domysłów i u różnych ludzi

przybiera bardzo odmienną, nieraz biegunowo przeciwstawną postać. Jeden trzyma się ściśle postrzeganego obrazu świata: jest przekonany, że istnieją tylko rzeczy materialne, wszystko inne jest złudzeniem. Drugi natomiast widzi w świecie jeszcze duchy i idee, a poza nim zaświaty i Boga. Ale jeden i drugi zaczyna od naturalnego obrazu świata: to jest punkt wyjścia dla każdego.

Władysław Tatarkiewicz,
Droga do filozofii i inne rozprawy filozoficzne

Zadania do tekstu:

1. Zrekonstruuj główną tezę powyższego tekstu.
.....
2. Tatarkiewicz twierdzi, że świat jawi się każdemu jako zespół rzeczy rozmieszczonych w przestrzeni i trwających w czasie. Wymień trzy cechy tych rzeczy.
.....
3. Która z trzech teorii poznania – empiryzm, racjonalizm, intuicjonizm – jest fundamentem dla naturalnego obrazu świata? Podaj jeden argument uzasadniający odpowiedź.
.....
4. Która z trzech teorii ontologicznych – realizm, idealizm, materializm – jest fundamentem dla naturalnego obrazu świata? Krótko uzasadnij odpowiedź.
.....
5. Czy naturalny obraz świata cechuje relatywizm, obiektywizm, sceptycyzm? Krótko uzasadnij odpowiedź.
.....
6. Czy na gruncie naturalnego obrazu świata należy zgodzić się z tezą, że świat istniał na długo przed naszym urodzeniem? Odpowiedź krótko uzasadnij.
.....
7. Czy autor tekstu jest optymistą, czy pesymistą poznawczym? Odpowiedź krótko uzasadnij.
.....
8. Wyjaśnij pojęcie „zdrowego rozsądku” użyte przez autora w akapicie C.
.....
9. Wymień trzy cechy naturalnego obrazu świata.
.....

Przykładowe odpowiedzi wraz z punktacją:

1. Poznanie świata jest fragmentaryczne. Na podstawie zaobserwowanych fragmentów ludzie tworzą podobne obrazy świata. (3 pkt.)
2. Należy tutaj wymienić dowolne trzy z czterech cech: czasowo-przestrzenność, trwałość, przyczynowość, zależność. (3 pkt. – po 1 pkt. za każdą poprawną cechę)
3. Empiryzm. Własności rzeczy możemy poznać zmysłowo. Zmysły są jedynym źródłem wiedzy o rzeczach. (4 pkt. – 1 pkt. za właściwą odpowiedź i 3 pkt. za uzasadnienie.)
4. Realizm. Świat jest zewnętrzny względem umysłu poznającego go człowieka. Każdy człowiek jest właśnie w takiej relacji poznawczej względem otaczającego go świata. (4 pkt – 1 pkt. za właściwą odpowiedź i 3 pkt. za uzasadnienie.)
5. Obiektywizm. Dla każdego człowieka fundamentalny obraz świata jest wspólny. Tworzy go zespół rzeczy istniejących zewnętrznie względem umysłu go poznającego. (4 pkt. – 1 pkt. za właściwą odpowiedź i 3 pkt. za uzasadnienie.)
6. Tak. Nic nie wskazuje na to, żeby nie istniał więc wygodniej jest przyjąć, że istniał. Poza tym w przeszłości ludzie opisywali podstawowe cechy świata podobnie jak ludzie współcześni. (4 pkt. – 1 pkt. za właściwą odpowiedź i 3 pkt. za uzasadnienie.)
7. Autor jest optymistą. Istnieje małe prawdopodobieństwo aby naturalny obraz świata był błędny lub subiektywny. Wszystko wskazuje na to, że za pomocą zmysłów możemy poznać świat takim, jakim on jest, ponieważ istnieje zewnętrznie względem naszego umysłu. (4 pkt. – 1 pkt. za właściwą odpowiedź i 3 pkt. za uzasadnienie.)
8. „Zdrowy rozsądek” to pojęcie epistemologiczne (z dziedziny teorii poznania, oznaczające władzę bezpośredniego poznania świata zewnętrznego względem mojego umysłu. (1 pkt.)
9. Trzy cechy naturalnego obrazu świata to: materialność, różnorodność co do własności, realność, czyli istnienie zewnętrzne względem umysłu. (3 pkt.)

Komentarz: Zadanie sprawdza umiejętność krytycznej analizy tekstów filozoficznych (standard II: Korzystanie z informacji).

Część druga arkusza egzaminacyjnego (krytyczna analiza tekstu)*poziom rozszerzony*

Uwaga: Część druga arkusza egzaminacyjnego na poziomie rozszerzonym może być zbudowana na trzy różne sposoby:

1. Test sprawdzający umiejętność krytycznej analizy tekstu – część drugą arkusza egzaminacyjnego na poziomie rozszerzonym może tworzyć jedno tylko zadanie sprawdzające umiejętność krytycznej analizy tekstu skonstruowane tak, jak na poziomie podstawowym (tj. czytasz tekst i odpowiadasz na pytania) tylko odpowiednio trudniejsze.
2. Wypracowanie – po drugie, część druga arkusza egzaminacyjnego na poziomie rozszerzonym może zawierać tylko jedno polecenie napisania dłuższego eseju w oparciu o analizę tekstu.
3. Test oraz wypracowanie – w końcu, po trzecie, część druga arkusza egzaminacyjnego na poziomie rozszerzonym może również składać się z obu tych typów zadań – zostaniesz najpierw poproszony o udzielenie paru odpowiedzi na temat przeczytanego tekstu, a następnie o napisanie krótkiego eseju. W takim wypadku oba te polecenia będą odpowiednio krótsze, a za każde będziesz mógł otrzymać 15 punktów (w sumie 30).

Poniżej zamieszczamy przykład takiego zadania na napisanie eseju, jak w wariancie 3. Gdyby znalazło się ono w pełnym arkuszu zostałyby zatem poprzedzone poleceniem analizy tekstu za 15 punktów.

ZADANIE OTWARTE ROZSZERZONEJ ODPOWIEDZI NA PODSTAWIE TEKSTÓW ŹRÓDŁOWYCH

Temat: Czy wolność lepiej jest realizować w państwie czy poza państwem?

Przeczytaj uważnie teksty, dokonaj ich analizy, a następnie w formie eseju zajmij stanowisko wobec sformułowanych w nich tez. Pisząc wypracowanie, kieruj się następującymi poleceniami (15 pkt.):

Polecenia wyznaczające strukturę wypracowania:

1. Zrekonstruuj tezę Hegła.
2. Zrekonstruuj tezę Stirnera.
3. Wybierz jedną z następujących opcji:
 - a. akceptacja tezy Hegła i odrzucenie tezy Stirnera,
 - b. odrzucenie tezy Hegła i akceptacja tezy Stirnera,
 - c. modyfikacja obu tez.

4. Uzasadnij swój wybór
 - a. podaj co najmniej jeden argument na jego rzecz,
 - b. przywołaj co najmniej jeden zarzut, jaki można by sformułować przeciw Twojemu stanowisku,
 - c. obal ten zarzut.
5. Podsumuj całość.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Wykłady z filozofii dziejów. Wstęp

„W dziejach powszechnych mówić można tylko o narodach, które utworzyły państwa. Bo trzeba wiedzieć, że państwo jest urzeczywistnieniem wolności, to znaczy, absolutnego celu ostatecznego, że istnieje ono samo dla siebie; trzeba dalej wiedzieć, że wszelką wartość, jaką człowiek posiada, wszelką rzeczywistość duchową zawdzięcza on jedynie państwu [...] Państwo jest boską ideą w jej ziemskiej postaci. [...]

Skoro państwo, ojczyzna stanowi wspólnotę istnienia, skoro podmiotowa wola człowieka podporządkowuje się prawom, znika przeciwieństwo wolności i konieczności. To, co rozumne, jest konieczne jako substancjalne, my zaś jesteśmy wolni, o ile uznajemy je za prawo i stosujemy się do niego jako do substancji naszej istoty; wola obiektywna i subiektywna zostały w ten sposób pogodzone i utworzyły jedną niezmaconą całość. Etyczność państwa nie posiada bowiem charakteru moralności refleksyjnej, gdzie miarodajne jest własne przekonanie jednostki. Taka refleksyjna moralność dostępna jest raczej światu nowożytnemu, gdy tymczasem etyczność prawdziwa i etyczność świata antycznego polega na tym, że każdy wypełnia swój obowiązek. Obywatel ateński czynił, co do niego należało, niejako instynktownie; ja natomiast, gdy zastanawiam się nad przedmiotem swego działania, muszę mieć świadomość, że spełnia się akt mojej woli. Etyczność to obowiązek, prawo substancjalne, druga natura, jak ją słusznie nazwano, pierwszą bowiem naturą człowieka jest jego bezpośredni, zwierzęcy byt. [...] ustroj polityczny narodu tworzy jedną substancję, jednego ducha z jego religią, sztuką i filozofią, a przynajmniej z jego wyobrażeniami i myślami, z jego kulturą w ogóle (aby pominąć dalsze czynniki zewnętrzne, jak klimat, sąsiedzi, znaczenie w świecie). Państwo jest całością indywidualną, z której nie można wydzielić jednej – nawet tak ważnej jak jego ustroj – dziedziny, by z izolowanego, tylko do niej odnoszącego się punktu widzenia debatować nad nią i dowolnie wybierać. Ustroj polityczny państwa jest nie tylko czymś, co ściśle współistnieje z wymienionymi wyżej czynnikami duchowymi i od nich zależy, ale także czymś, co określa duchową indywidualność i wszystkie tkwiące w niej siły – jest tylko jednym, z góry wyznaczonym momentem w dziejach całości i w jej rozwoju, co stanowi najwyższą sankcję ustroju politycznego i uzasadnia jego najwyższą konieczność. [...]

Reasumując to, co powiedzieliśmy dotąd o państwie, możemy stwierdzić, że przez etycność rozumiemy żywotność państwa w jednostkach indywidualnych. Państwo, jego ustawy i instytucje – to prawa jednostek żyjących w państwie; jego przyroda, ziemia, góry, powietrze i woda – to ich kraj, ich ojczyzna, ich zewnętrzna własność; historia tego państwa, czyny i dorobek ich przodków należą do nich i żyją w ich pamięci. Wszystko to jest w ich posiadaniu, podobnie jak oni są w posiadaniu państwa, albowiem ono stanowi ich substancję, ich byt. [...] Ich wyobrażenia są przepojone tym wszystkim, a woła ich jest wołą istnienia tych praw i tej ojczyzny. Państwo jest wspólną istotą, tą doczesną całością, która stanowi ducha całego narodu. Do państwa należą wszystkie jednostki; każda z nich jest dzieckiem własnego narodu, a jednocześnie – ponieważ państwo się rozwija – dzieckiem swego czasu; żadna z nich nie pozostaje za nim w tyle, a tym bardziej żadna go nie wyprzedza. Ta istota duchowa jest jej [jednostki] istotą, jest jej przedstawicielem; z istoty tej jednostka bierze swój początek i w niej tkwi. Dla Ateńczyka Ateny miały znaczenie podwójne: oznaczały po pierwsze całość wszystkich urządzeń państwowych, a po wtóre boginię, która uosabiała ducha narodu i jego jedność.

Max Stirner: Jedyny i jego własność cz. II, 2

„Państwo nie może tolerować tego, by człowiek z człowiekiem pozostawał w bezpośrednich relacjach; musi wkroczyć pomiędzy nich jako pośrednik, musi interweniować. Tym, czym był Chrystus, święci, Kościół, tym stało się państwo – a mianowicie „pośrednikiem”. Państwo odrywa człowieka od człowieka, by stanąć pośrodku jako „Duch” [...] Państwo niczego się bardziej nie boi niż Mojej wartości, i przy każdej sposobności udaremnia moją samorealizację. Ja jestem śmiertelnym wrogiem państwa, przed którym zawsze stoi wybór: On albo Ja. Dlatego państwo nie tylko pilnuje, bym nic nie znaczył, lecz również nastaje na to, co Moje [...] Czuję jednak wyraźniej, że – w przeciwieństwie do państwa – pozostaje mi jeszcze wielka władza, nad sobą samym, tzn. nad wszystkim, co tylko Mi jest właściwe i istnieje wyłącznie wtedy, gdy jest Moje własne. [...]

Czymże jest zatem moja własność? Niczym innym, jak tylko tym, co znajduje się w mojej mocy! Do jakiej własności mam prawo? Do każdej, do której sam się uprawiam. Nadaję Sobie prawo własności, biorąc dla siebie własność, czy też zapewniam sobie władzę posiadacza – Sam daję sobie pełnomocnictwo i pozwolenie.

To, czego obca siła nie zdoła Mi wydrzeć, pozostaje moją własnością. Śmiało niechaj siła rozstrzyga o własności! Ja zamierzam tylko polegać na mej sile. Obca siła, którą pozostawiam Drugiemu czyni ze Mnie poddanego; niechaj własna ma siła pozwoli Mi samemu stać się właścicielem. Cofam więc władzę,

którą przyznałem innym, nieświadom potęgi mej własnej władzy! Mówię sobie: dokąd sięga ma władza, tam jest moja własność; a za taką uważam wszystko, do czego czuję się dość silny, by to zagarnąć. [...]

Tutaj rozstrzygać musi egoizm, samolubstwo, nie zasada miłości czy miłosierne pobudki, jak: litość, łagodność serca, dobroduszość czy nawet sprawiedliwość i słuszość (bo nawet iustitia jest objawem miłości, produktem miłości): miłość zna tylko ofiarę i żąda „poświęcenia”.

Egoizm nie zamierza niczego poświęcać, z niczego nie chce rezygnować, rozstrzyga po prostu: muszę mieć to, czego chcę, i to dostanę.”

Poniżej możesz zapoznać się z przykładowym esejem oraz punktacją odpowiadającą każdemu poprawnie wykonanemu poleceniu.

TREŚĆ ESEJU	PUNKTACJA
<p>Pojęcie wolności jest jednym z centralnych pojęć filozofii nowożytnej, a pytanie o warunki realizacji wolności fascynuje nie tylko filozofów. Spór o warunki konieczne do realizowania wolności nabiera szczególnego znaczenia w I połowie XIX wieku za sprawą filozofii Georga Wilhelma Hegla. W Wykładach z filozofii dziejów stawia tezę, iż wolność poza państwem nie może istnieć. Tylko w państwie – stanowiącym zarazem szereg instytucji, pole realizacji praw i budowania tożsamości jednostek – może istnieć wspólnota wartości duchowych (filozofia, religia, sztuka), bez której niemożliwe jest bycie wolnym, czyli wykroczenie poza zwierzęcą egzystencję. W sporze o wolność radykalnie odmienne stanowisko zajmuje Max Stirner, niemiecki filozof wywodzący się z kręgu lewicy heglowskiej. Według niego państwo jest wrogiem wolności i wrogiem każdego człowieka w nim żyjącego. Dąży ono do tego, by każdą jednostkę pozbawić znaczenia i samodzielności. Samorealizacja w państwie jest niemożliwa.</p>	<p>Za zrekonstruowanie tezy Hegla (polecenie 1.) – 2 pkt.</p>
<p>Bliższa jest mi teza Stirnera. Mogę przytoczyć tu dwojakiego rodzaju argumenty, które przekonują mnie do niej. Państwa są powodem wojny wszystkich ze wszystkimi – państw między sobą jak i ludzi w państwie między sobą. Liczba osób, które straciły wolność i życie w wojnach między ludźmi, które były toczzone od początku istnienia państw jest astronomiczna. Myślę także, że duchowość, która realizowana jest w państwie (religia, filozofia, sztuka) często nie służy wcale samodoskonaleniu jednostek, lecz nastawiona jest na to, by uczynić je bezwolnymi i posłusznymi woli państwa i jego interesom.</p>	<p>Za zrekonstruowanie tezy Stirnera (polecenie 2.) – 2 pkt.</p> <p>Za określenie własnego stanowiska (polecenie 3.) – 1 pkt.</p>

Inny argument ma naturę metaetyczną:

Stirner, krytykując absolutyzm wartości moralnych będących gwarantem istnienia państwa, doprowadza do oczyszczenia człowieka z fałszywej, krępującej jego pragnienia duchowości. Więcej – znosi on pojęcie duchowości i przywraca człowiekowi jego własność, czyli jego samego, sprawiając, że staje się on na powrót swoim własnym panem.

Myślę, że najistotniejszy zarzut, jaki można postawić Stirnerowi ma charakter antropologiczny i wiąże się z pytaniem o to, czy możemy żyć w absolutnej samotności poza wszelkimi wspólnotami, rodziną i państwem w tradycyjnym rozumieniu tych pojęć. To nie wydaje mi się niemożliwe do zrealizowania, jednak konsekwencje stanowiska Stirnera sięgają głębiej. Stirner postuluje także odrzucenie miłości jako siły łączącej ludzi i czyniącej ich pięknieszymi. Nie dopuszcza on, niestety, w przeciwieństwie do autora tego eseju, możliwości istnienia idealizmu egoistycznego – przekonania, że także wyższe wartości (realizowane przez sztukę, naukę etc.) i uczucia (np. miłość) mogą służyć jednostce, realizacji jej własnych celów i pragnień.

Za uzasadnienie własnego wyboru (polecenie 4.) – 9 pkt.:

a) podanie argumentu – 3 pkt.

b) sformułowanie kontrargumentu – 3 pkt.

c) obalenie kontrargumentu – 3 pkt.

Za podsumowanie eseju (polecenie 5.) – 1 pkt.

Komentarz: Zadanie sprawdza umiejętność krytycznej analizy tekstów filozoficznych (standard II) oraz referowania jej wyników w postaci spójnego i zwięzłego eseju na zadany temat (standard III).

Klucz odpowiedzi, czyli dokument, na którego podstawie ocenia się wypełniony arkusz egzaminacyjny, jest w wypadku zadań wymagających napisania eseju bardzo ogólny. Oznacza to, że masz dużą swobodę w konstruowaniu swej wypowiedzi. Jeśli chcesz (lub jeśli wymaga tego od Ciebie polecenie) wyrazić własny pogląd na jakąś sprawę, to ocenie podlega nie on sam, ale to, czy potrafisz go uzasadnić. Na przykład autor powyższego eseju w podsumowaniu postuluje możliwość przyjęcia stanowiska, które nazywa „idealizmem egoistycznym”. Stanowiska takiego nie znajdziesz raczej w żadnym słowniku czy podręczniku filozofii – autor je sobie po prostu wymyślił. Nie poprzestał jednak na tym – wyjaśnił, czym według niego jest „idealizm egoistyczny” i odniósł to swoje stanowisko do tego, które zajmuje Stirner. Osoba sprawdzająca powyższy esej nie zastanawiała się nad tym, czy „idealizm egoistyczny” istnieje i czy jest w ogóle możliwy. Oceniała jedynie to czy ten własny pogląd autora eseju został należycie objaśniony, uzasadniony i włączony w ogólną konstrukcję wypowiedzi. Nie obawiaj się więc wyrażać własnego zadania – matura z filozofii zdawana na poziomie rozszerzonym wręcz obliguje Cię, by to zrobić.

PRZYKŁADOWY ARKUSZ EGZAMINACYJNY DLA POZIOMU PODSTAWOWEGO

CZĘŚĆ I – TEST SPRAWDZAJĄCY WIEDZĘ PRZEDMIOTOWĄ (20 PKT)

Zadanie 1. (1 pkt)

Przyporządkuj stanowiska filozoficzne do poniższych twierdzeń, wpisując obok twierdzeń odpowiednie litery.

Twierdzenia:

1. Wszelka wiedza pochodzi z doświadczenia
2. Jedynie sfera doświadczenia i jego uwarunkowań (warunków możliwości) jest dostępna naszemu poznaniu
3. Istnienie to bycie postrzeganym

Stanowiska:

- a. transcendentalizm
- b. idealizm subiektywny
- c. empiryzm
- d. intuicjonizm

Zadanie 2. (1 pkt)

Które z podanych niżej obiektów nie istnieją zdaniem materializmu, spirytualizmu, solipsyzmu? Do każdego stanowiska przyporządkuj jeden przedmiot, wpisując liczbę w odpowiednie miejsce tabeli.

1. Ciało fizyczne
2. Inni ludzie
3. Dusza

stanowisko:	materialista	spirytualista	solipsysta
nie istnieje:			

Zadanie 3. (3 pkt)

Jakie stanowisko w kwestii istnienia Boga zajmuje (a) ateista, (b) teista (c) agnostyk? Przytocz jeden argument na rzecz każdego z tych stanowisk:

a. Ateista

stanowisko

.....

argument

.....

b. Teista

stanowisko

.....

argument

.....

c. Agnostyk

stanowisko

.....

argument

.....

Zadanie 4 (2 pkt.)

Przeczytaj tekst i odpowiedz na pytania znajdujące się pod tekstem.

„Jak myślę, można za pewną uważać tezę, iż sprawiedliwość wywodzi swój początek jedynie z egoizmu i ograniczonej szczodroblewości ludzi oraz jednocześnie z tego, że natura skąpo zaopatrzyła człowieka w rzeczy zaspokajające jego potrzeby. (...) Po pierwsze, z tezy tej możemy wysnuć wniosek, że wzgląd na interes publiczny czy też silna i szerokosiężna życzliwość nie jest naszym pierwszym i pierwotnym motywem tego, iż przestrzegamy reguł sprawiedliwości; uznaje się bowiem, że gdyby ludzie byli obdarzeni taką życzliwością, to o regułach tych nigdy w ogóle nikt by nie śnił.”

D. Hume, Traktat o naturze ludzkiej.

Czy na podstawie zacytowanego fragmentu można stwierdzić, że (zaznacz poprawne odpowiedzi):

1. Autor uznaje istnienie powszechnej natury ludzkiej.	TAK	NIE
2. Autor stoi na stanowisku optymizmu antropologicznego.	TAK	NIE
3. Autor uważa altruizm za podstawę więzi społecznych.	TAK	NIE
4. Autor uważa, że sprawiedliwość cechuje jedynie ludzi dobrych.	TAK	NIE

Zadanie 5. (2 pkt)

Wyobraź sobie następującą sytuację i odpowiedz na pytania, odwołując się do zasad etyki I. Kanta i J. S. Milla. Krótko uzasadnij swoją odpowiedź:

Jan jest bratem nieuleczalnie chorej Basi. Gdyby Basia dowiedziała się o swojej chorobie, mogłoby to pogorszyć jej stan zdrowia. Jan zastanawia się, czy powiedzieć Basi prawdę o jej chorobie.

1. Czy Jan mógłby okłamać Basię, gdyby przestrzegał zasad etyki Kanta?

.....

.....

.....

2. Czy Jan mógłby okłamać Basię, gdyby przestrzegał zasad etyki Milla?

.....

.....

.....

Zadanie 6. (2 pkt)

Jakie teorie prawdy opisują poniższe zdania?

1. Prawda to zgodność myśli z rzeczywistością.

Teoria prawdy:

2. Prawdą jest to, co sprawdza się w działaniu.

Teoria prawdy:

3. Prawda to cecha sądu przysługująca mu tylko wtedy, gdy w rzeczywistości jest tak, jak ten sąd głosi.

Teoria prawdy:

Zadanie 7. (2 pkt)

W wolne pola wpisz pojęcia filozoficzne, do których odnoszą się poniższe definicje.

1. – w przeciwieństwie do monizmu odmiana pluralizmu reprezentowana przez doktryny przyjmujące w wyjaśnianiu rzeczywistości lub jakiejś jej dziedziny dwie zasady (dwie substancje, dwa typy bytu) niesprowadzalne wzajemnie do siebie.
2. – władza poznawcza, w szczególności właściwa człowiekowi określanemu jako animal rationale, przejawiająca się w odrębnej i wyższej od poznania zmysłowego zdolności abstrakcyjnego i dyskursywnego myślenia.

3. – pogląd, według którego bieg zdarzeń jest wyznaczony przyczynowo lub celowościowo.
4. – filozoficzna i normatywna nauka o moralności. Próbuje ona opisać i wyjaśnić, czym jest dobro i powinność moralna, sumienie, odpowiedzialność; jaki jest wpływ działania moralnie dobrego i złego na naturę człowieka.

Zadanie 8. (2 pkt.)

Rozpoznaj i nazwij stanowiska filozoficzne reprezentowane przez autorów poniższych zdań:

1. „Moim założeniem jest, że Bóg wybrał [dla nas] najlepszy z możliwych światów.”

Stanowisko filozoficzne:

2. „Muszę wyznaczyć, że o wszystkim, co dawniej uważałem za prawdziwe, można wątpić i to nie przez nieostrożność lub lekkomyślność, lecz z powodu poważnych i przemyślanych racji.”

Stanowisko filozoficzne:

3. „Kto chciałby sprawdzić na podorędziu, czy rozkosz przeważa na świecie nad cierpieniem lub czy przynajmniej je równoważy, ten niech porówna doznania zwierzęcia pożeranego przez inne zwierzę z doznaniem pożerającego.”

Stanowisko filozoficzne:

Zadanie 9. (2 pkt.)

Jaki kierunek filozoficzny reprezentują następujący myśliciele? Napisz po jednej charakterystycznej dla każdego z tych stanowisk tezie:

1. Platon

.....
.....

2. David Hume

.....
.....

3. Demokryt

.....
.....

Zadanie 10. (2 pkt.)

Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia znajdujące się pod tekstem.

„Nie odczuwamy dziś już żadnej solidarności z pojęciem „wolnej woli”: zbyt dobrze wiemy, czym ono jest – to najbardziej nieczysta sztuczka teologów, służąca temu, aby ludzkość obarczyć „odpowiedzialnością” (...) Stworzono koncepcję ludzi „wolnych”, aby można było sądzić i karać, aby mogli być winnymi: w rezultacie każda czynność musiała być pomyślana jako czynność chciana, a źródła każdej czynności musiało upatrywać w świadomości (czyniąc tym samym najbardziej podstawowe fałszerstwo in psychologicis zasadą samej psychologii...)”

F. Nietzsche, Zmierzch bożyszczy

Czy na podstawie zacytowanego fragmentu można stwierdzić, że (zaznacz poprawną odpowiedź)

1. autor jest zwolennikiem indeterminizmu,	TAK	NIE
2. wolna wola stanowi podstawę moralności,	TAK	NIE
3. zdaniem autora idea wolności stanowi podstawę zniewolenia ludzi.	TAK	NIE

CZĘŚĆ II: KRYTYCZNA ANALIZA TEKSTU (30 PKT)

Przeczytaj uważnie poniższy tekst i odpowiedz na pytania.

„Co to znaczy, gdy mówimy, że jakieś zdanie, czy jakiś sąd jest prawdziwy – albo, że jakiś człowiek jest prawdziwym przyjacielem? Łatwo pojąć, co mamy tutaj na myśli: sądzimy, że coś jest prawdziwe, jeżeli się zgadza. Mówimy na przykład, że Fryderyk jest prawdziwym przyjacielem, gdy zgadza się z naszym ideałem prawdziwego przyjaciela, gdy swoją osobą odpowiada temu ideałowi.

Nietrudno zauważyć, że ta zgodność może występować, że tak powiem, w dwu kierunkach. Po pierwsze tak, że jakaś rzecz odpowiada jakiejś idei – to na przykład ma miejsce, kiedy mówimy: ten metal jest prawdziwym złotem, albo: ten człowiek jest prawdziwym bohaterem. Wtedy rzecz odpowiada idei. Ten rodzaj prawdziwości i prawdy filozofowie zwykli byli czasem nazywać „ontologicznym” – chodzi o tak zwaną prawdę ontologiczną. I odwrotnie: myśl, sąd, zdanie i tak dalej nazywa się prawdziwymi wtedy, gdy odpowiadają danej rzeczy. Ten drugi rodzaj prawdziwości ma cechę, po której łatwo ją poznać: w tym drugim znaczeniu prawdziwe są jedynie myśli, sądy, zdania – ale nie rzeczy istniejące w świecie. Ten drugi rodzaj prawdy nazywają filozofowie „prawdą logiczną”.

W tym miejscu ograniczymy się do analizy drugiego rodzaju prawdy; pierwszy, który stawia szczególnie złożone zagadnienia pominiemy.

Czym jest prawda logiczna, zrozumiemy najlepiej na konkretnym przykładzie. Weźmy zdanie: „Dzisiaj słońce świeci”. To zdanie, a więc także odpowiadająca mu myśl, jest prawdziwe dokładnie wtedy, kiedy

dzisiaj słońce rzeczywiście świeci. Widać na tym przykładzie, że zdanie i twierdzenie są dokładnie wtedy logicznie prawdziwe, kiedy jest tak, jak one twierdzą. Jeżeli jest inaczej, niż twierdzą, są fałszywe. To jest chyba jasne i oczywiste. A jednak sprawa wcale nie jest tak prosta, jak zrazu można by było sądzić. Stajemy tu bowiem przed dwiema wielkimi i trudnymi trudnościami.

Pierwszą można sformułować następująco: skoro zdanie jest dokładnie wtedy prawdziwe, gdy jest tak, jak ono orzeka, to musi być zawsze bezwarunkowo prawdziwe albo fałszywe, całkiem niezależnie od tego, kto je wypowiada i kiedy się je wypowiada. Innymi słowy, skoro jakieś zdanie jest prawdziwe, to jest ono prawdziwe bezwzględnie dla wszystkich ludzi i wszystkich czasów.

Ale przeciwko temu rodzą się różne zastrzeżenia. Są one niekiedy tak poważne, że niejeden filozof a także i nie-filozof zwykła twierdzić, że prawda jest względna, uwarunkowana, zmienna i tak dalej. Francuzi mają nawet przysłowie: „Prawda z tej strony Pirenejów, fałsz z tamtej”. Dziś jest wręcz moda twierdzić, że prawda jest względna. Jakie dowody za tym przemawiają?

Niektóre są powierzchowne i łatwo je zbić. Mówi się na przykład, że zdanie „dzisiaj pada” jest tylko względnie prawdziwe, bo w Rzymie pada, a w Monachium nie; wobec tego to zdanie jest prawdziwe w Rzymie, lecz fałszywe w Monachium; albo jak w indyjskiej opowieści o ślepcach, w której jeden ujął nogę słonia i orzekł, że słoń jest podobny do drzewa, drugi objął trąbę i twierdził, że jest podobny do węża itd.

Ale to są nieporozumienia. Wystarczy wymienione zdania sformułować w sposób pełny, wyrazić jasno, co się miało na myśli, a zrozumiemy, że nie chodzi tu o żadną względność. Jeśli ktoś mówi, że dzisiaj pada, to ma oczywiście na myśli, iż pada tu w Monachium, i to w określonym dniu i o określonej godzinie, a nie, że pada wszędzie. Jego zdanie jest więc bezwarunkowe dla wszystkich ludzi i wszystkich czasów. Również doświadczenie owych ślepców ze słoniem nie jest dowodem przeciwko bezwarunkowemu charakterowi prawdy. Oni wyrazili się jedynie nieopatrzenie; gdyby każdy z nich powiedział: „Słoń, jeśli chodzi o tę część ciała, której dotykam, jest podobny do drzewa” i tak dalej, to zdanie byłoby bezwarunkowo prawdziwe. Nieporozumienie wynika tu z niepełnego sformułowania zdań. Jeżeli się je sformułuje w pełni, to okaże się, że są bezwarunkowo prawdziwe albo fałszywe i wcale nie są względne.”

J. M. Bocheński, Ku filozoficznemu myśleniu. Wprowadzenie do podstawowych pojęć filozoficznych

Zadanie 1. (2 pkt)

Sformułuj podstawowy problem postawiony w tekście.

.....
.....

Zadanie 2. (1 pkt)

Kiedy zdanie „Wczoraj padał deszcz” jest prawdziwe logicznie?

- a. Wtedy, gdy przyjęcie go pozwala skutecznie działać.
- b. Wtedy, gdy zdanie to łączy się spójnie z innymi twierdzeniami uważanymi za prawdziwe.
- c. Wtedy i tylko wtedy, gdy wczoraj rzeczywiście padał deszcz.
- d. Wtedy i tylko wtedy, gdy dzisiaj ulice są mokre.

Zadanie 3. (1 pkt)

Które z poniższych zdań autor tekstu uznałby za prawdziwe lub fałszywe w sensie ontologicznym?

- a. Jutro będzie wtorek.
- b. Joanna jest prawdziwą bohaterką.
- c. Immanuel Kant mieszkał w Królewcu.
- d. Już za rok matura.

Zadanie 4. (3 pkt)

Na podstawie tekstu wyjaśnij różnicę między prawdą ontologiczną a prawdą logiczną.

.....
.....

Zadanie 5. (3 pkt)

Wskaż podobieństwo pomiędzy prawdą logiczną i prawdą ontologiczną.

.....
.....

Zadanie 6. (2 pkt)

Nazwij stanowisko filozoficzne, którego ilustracją jest francuskie przysłowie przywołane przez autora tekstu.

.....

Zadanie 7. (2 pkt)

Nazwij stanowisko filozoficzne przeciwne względem tego, którego ilustracją jest wspomniane wyżej przysłowie.

.....

Zadanie 8. (2 pkt)

Dlaczego zdaniem autora warto formułować zdania w jasny i precyzyjny sposób?

.....

.....

Zadanie 9. (2 pkt)

Jaki jest warunek konieczny prawdziwości zdania w sensie logicznym?

.....

.....

Zadanie 10. (2 pkt)

Co zdaniem autora jest źródłem przekonania o względności prawdy?

.....

.....

Zadanie 11. (4 pkt)

Napisz zdanie:

a. które jest przykładem bezwarunkowej, bezwzględnej prawdy w sensie logicznym.

.....

b. o którego prawdziwości w sensie logicznym nie da się rozstrzygnąć

.....

Zadanie 12. (3 pkt)

William James, twórca pragmatycznej teorii prawdy, twierdził, że prawda nie jest czymś, co ma istotę. W oparciu o tekst Bocheńskiego sformułuj jeden zarzut wobec tego twierdzenia.

.....

.....

Zadanie 13. (3 pkt)

Jaki kierunek filozofii współczesnej reprezentuje autor tekstu? Zaznacz prawidłową odpowiedź:

- a. fenomenologia
- b. filozofia analityczna
- c. egzystencjalizm
- d. postmodernizm

Odwołując się do tekstu, uzasadnij odpowiedź.

.....

.....

.....

MODEL ODPOWIEDZI I SCHEMAT PUNKTOWANIA ARKUSZA NA POZIOMIE PODSTAWOWYM

CZĘŚĆ I: TEST SPRAWDZAJĄCY WIEDZĘ PRZEDMIOTOWĄ (20 PKT):

Zadanie 1. (1 pkt)

1 – c

2 – a

3 – b

Zadanie 2. (1 pkt)

a – 3

b – 1

c – 2

Zadanie 3. (3 pkt – po jednym punkcie za każdą poprawną odpowiedź)

- a. Stanowisko: Bóg nie istnieje. Argumenty (przykładowe): odkrycia naukowe (nie trzeba przyjmować istnienia Boga, by wyjaśnić świat); istnienie zła, etc.
- b. Stanowisko: Istnieje osobowy Bóg. Argumenty (przykładowe): Dowody na istnienie Boga znane z tradycji filozoficznej.
- c. Stanowisko: Kwestia istnienia Boga jest nierozstrzygalna. Argumenty (przykładowe): Nie istnieją przekonujące argumenty ani na rzecz istnienia, ani nieistnienia Boga; Twierdzenia dotyczące Boga są nieweryfikowalne.

Zadanie 4. (2 pkt – za trzy poprawne odpowiedzi – 1 punkt; za cztery – 2 punkty)

1. TAK

2. NIE

3. NIE

4. NIE

Zadanie 5. (2 pkt – po jednym za każdą poprawną odpowiedź)

1. Odpowiedź: Jan nie mógłby okłamać Basię. Uzasadnienie (przykładowe): Gdyby Jan skłamał, to musiałby uznać maksymę „należy kłamać” za zasadę postępowania obowiązującą wszystkie istoty rozumne.
2. Odpowiedź: Jan mógłby okłamać Basię. Uzasadnienie (przykładowe): Jeśli kłamstwo Jana jest bardziej korzystne dla Basi niż jego prawdomówność, to wedle etyki utilitarystycznej, utożsamiającej dobro z tym, co pożyteczne, powinien tak postąpić.

Zadanie 6. (2 pkt: za dwie poprawne odpowiedzi – 1 punkt; za trzy – 2 punkty)

1. Klasyczna (korespondencyjna) teoria prawdy.
2. Pragmatyczna teoria prawdy.
3. Logiczna teoria prawdy.

Zadanie 7. (2 pkt: za trzy poprawne odpowiedzi – 1 punkt; za cztery – 2 punkty)

1. Dualizm.
2. Rozum.
3. Determinizm.
4. Etyka.

Zadanie 8. (2 pkt: za dwie poprawne odpowiedzi – 1 punkt; za trzy – 2 punkty)

1. Optymizm.
2. Sceptycyzm.
3. Pesymizm.

Zadanie 9. (3 pkt – po jednym za każdą poprawną odpowiedź)

1. Idealizm

Przykładowa teza: Prawdziwie istnieje jedynie świat idei.

2. Empiryzm.

Przykładowa teza: Cała nasza wiedza pochodzi z doświadczenia.

3. Atomizm.

Przykładowa teza: Świat składa się z atomów (niepodzielnych cząstek materii).

Zadanie 10. (2 pkt: za dwie poprawne odpowiedzi – 1 punkt; za trzy – 2 punkty)

1. NIE

2. TAK

3. TAK

CZĘŚĆ II: KRYTYCZNA ANALIZA TEKSTU (30 PKT)

Zadanie 1. (2 pkt)

Podstawowym tematem tekstu jest problem znaczenia prawdy.

Zadanie 2. (1 pkt)

Odpowiedź c.

Zadanie 3. (1 pkt)

Odpowiedź b.

Zadanie 4. (3 pkt)

Prawda ontologiczna dotyczy zgodności rzeczy z ideą, a logiczna zdania z rzeczywistością.

Zadanie 5. (3 pkt)

W obu przypadkach prawdziwość definiuje się jako „zgodność”.

Zadanie 6. (2 pkt)

Relatywizm.

Zadanie 7. (2 pkt)

Absolutyzm.

Zadanie 8. (2 pkt)

Aby dało się bezwzględnie orzekać o ich prawdziwości lub fałszywości.

Zadanie 9. (2 pkt)

Warunkiem koniecznym prawdziwości zdania jest to, żeby w rzeczywistości było tak, jak ono mówi.

Zadanie 10. (2 pkt)

Niedokładność w formułowaniu myśli.

Zadanie 11. (4 pkt) (po dwa za każde ze zdań)

Np.

- a. Np. We wtorek, 29 lipca 2008 roku, o godzinie 12.00 w Warszawie świeciło słońce.
- b. Np. Niebo jest bezchmurne.

Zadanie 12. (3 pkt)

Np. Jeśli prawda nie miałyby swojej istoty, czyli nie byłyby odpowiedniością rzeczy i idei lub zdania i rzeczywistości, to nie dałoby się stwierdzić, co jest, a co nie jest prawdą.

Lub:

Np. Ludzie posługują się pojęciem prawdy i panuje pomiędzy nimi zgoda, co do tego co ono oznacza. Gdyby prawda nie miała istoty, takie porozumienie między ludźmi nie byłoby możliwe.

Zadanie 13. (3 pkt) (jeden za rozpoznanie nurtu, dwa za uzasadnienie)

Odpowiedź: b

Uzasadnienie: np. Autor posługuje się analizą języka jako argumentem w rozważaniach filozoficznych.

PRZYKŁADOWY ARKUSZ EGZAMINACYJNY DLA POZIOMU ROZSZERZONEGO

CZĘŚĆ I – TEST SPRAWDZAJĄCY WIEDZĘ PRZEDMIOTOWĄ (20 PKT)

Zadanie 1. (3 pkt)

Do każdego z twierdzeń przyporządkuj jednego z podanych niżej filozofów i nazwij reprezentowane przez niego stanowisko filozoficzne:

1. Świat doświadczany to sfera pozoru i niestałości, której dotyczą jedynie mniemania – nie trwałe prawdy, lecz zmienne opinie. Wiedza może odnosić się tylko do tego, co prawdziwie istniejące, wieczne i niezmienne.

Filozof: Stanowisko:

2. Możliwość wiedzy i pewność sądów na temat rzeczywistości wynika z regularności ludzkiego sposobu doświadczania. Wszelkie poznanie dotyczy albo fenomenów, albo ich warunków możliwości. To, co istnieje niezależnie od doświadczającego podmiotu, jest niepoznawalne.

Filozof: Stanowisko:

3. Cała nasza wiedza o świecie pochodzi z wrażeń. Umysł to tabula rasa, a wszystko co w nim znajdujemy ma swoje źródło w doświadczeniu zmysłowym.

Filozof: Stanowisko:

Filozofowie: Kant, Platon, Epikur, Hegel, Marks, Wolter, Locke, Spinoza, Wittgenstein.

Zadanie 2. (1 pkt)

Uzupełnij tabelę, wpisując w odpowiednie miejsca pojęcia:

- a. woda
- b. dobro
- c. dusza
- d. uczucie

idea	arche	substancja

Zadanie 3. (2 pkt)

Jakie stanowisko odnośnie natury ludzkiej zajmuje (a) egzystencjalizm (b) personalizm? Krótko opisz każde z tych stanowisk i wymień po jednym przedstawicielu:

- a. egzystencjalizm
-
-
-
- b. personalizm
-
-
-

Zadanie 4. (2 pkt)

Przeczytaj uważnie tekst, a następnie wykonaj polecenie.

„Zdeprawowanym nazywam zwierzę, gatunek, indywiduum, jeśli zatracą swoje instynkty, jeśli wybiera, jeśli daje pierwszeństwo temu, co dlań niekorzystne. Historia „wyższych uczuć”, „ideałów ludzkości” (...) mogłaby niemal stanowić zarazem wyjaśnienie tego, dlaczego człowiek jest tak zdeprawowany. Samo życie uważam za instynkt wzrostu, trwania, gromadzenia energii, mocy: gdzie nie ma woli mocy, jest upadek. Twierdę, że wszystkim najważniejszym wartościom ludzkości brakuje tej woli – że pod najświętszymi imionami obejmują wartości schyłkowe, wartości nihilistyczne.”

F. Nietzsche, Antychryst

Podaj dwa argumenty przeciwko koncepcji natury ludzkiej i kultury, jaką proponuje autor zacytowanego powyżej fragmentu:

Argument 1

.....

.....

Argument 2

.....

.....

Zadanie 5. (3 pkt)

Sformułuj definicje następujących terminów:

1. Sceptycyzm
-

-
2. Racjonalizm
-
-
3. Estetyka
-
-

Zadanie 6. (2 pkt)

Wyobraź sobie następującą sytuację i odpowiedz na pytania, odwołując się do zasad etyki Arystotelesa i J. S. Milla. Krótko uzasadnij swoją odpowiedź:

Pani Paulina jest bardzo pracowita i poświęca pracy każdą chwilę. Nawet przebywając w domu, czy na urlopie pani Paulina wciąż wynajduje sobie jakieś pożyteczne zajęcie. Mąż i dzieci pani Pauliny czują się pokrzywdzeni przez jej poświęcenie się pracy i często nalegają, by spędzała z nimi więcej czasu.

1. Jak pracoholizm pani Pauliny oceniłby J. S. Mill?

.....

.....

.....

2. Jak pracoholizm pani Pauliny oceniłby Arystoteles?

.....

.....

.....

Zadanie 7. (1 pkt)

Z którym z poniższych stwierdzeń zgodziłby się Spinoza, ale nie Kartezjusz?

1. Rozum daje nam wiedzę pewną.
2. Cały świat jest jedną substancją.
3. Cała wiedza pochodzi ze zmysłów.
4. Istnienie Boga można udowodnić.

Zadanie 8. (3 pkt)

Wyjaśnij następujące koncepcje prawdy:

- a. Klasyczna
-
- b. Pragmatyczna
-
- c. Koherencyjna
-

Zadanie 9. (2 pkt.)

Przeczytaj tekst i wykonaj polecenie.

„Sto rzeczywistych talarów nie zawiera nic więcej niż sto możliwych. (...) Lecz w stanie mojego majątku jest coś więcej przy stu talarach rzeczywistych niż przy samym tylko ich pojęciu (...). Jeśli przeto myślę o pewnej rzeczy, przez jakie i przez ile orzeczeń mi się podoba (nawet we wszechstronnym określeniu), to przez to, iż jeszcze dodam, że ta rzecz istnieje, nie dołącza się nic do rzeczy. (...) Jeśli tedy myślę sobie pewną istotę jako najwyższą realność (bez braków), to pozostaje jeszcze zawsze zagadnienie, czy ona istnieje, czy nie.”

I. Kant,
Krytyka czystego rozumu

W zacytowanym fragmencie Immanuel Kant dokonuje krytyki jednego z najsłynniejszych dowodów na istnienie Boga. Podaj nazwę tego dowodu i krótko napisz, jak przebiega w nim argumentacja na rzecz istnienia Boga jako istoty doskonałej.

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie 10. (1 pkt)

Który filozof starożytny powiedział, że:

1. Byt jest a niebytu nie ma.

Filozof:

2. Wszystko płynie.

Filozof:

3. Człowiek jest miarą wszechrzeczy, istniejących, że istnieją i nieistniejących, że nie istnieją.

Filozof:

CZĘŚĆ II – KRYTYCZNA ANALIZA TEKSTU (15 PKT)

Przeczytaj uważnie poniższy fragment Traktatu o zasadach poznania ludzkiego George’a Berkeley’a i odpowiedz na pytania.

I. „Dla każdego, kto dokonuje przeglądu przedmiotów poznania ludzkiego, jest oczywiste, że są to albo idee aktualnie wryte w zmysłach, albo takie, jakie postrzegamy, gdy zatrzymujemy uwagę na uczuciach i czynnościach umysłu, albo wreszcie idee ukształtowane za pomocą pamięci i wyobraźni, gdy ona łączy, rozdziela, albo też przedstawia obrazowo te idee, jakie zostały postrzeżone pierwotnie na drogach, o których była mowa powyżej. Wzrokowi zawdzięczam idee światła i barw w ich licznych stopniach i odmianach. Dotykem postrzegam na przykład twardość i miękkość, gorąco i zimno, ruch i opór, oraz wszystko, czego pod względem ilości lub stopnia jest mniej, lub więcej. Powonienie dostarcza mi zapachów, podniebienie smaków, a słuch doprowadza do umysłu dźwięki w całej różnorodności ich tonów i zestawień. Ponieważ zaś zauważono, iż niektóre idee towarzyszą sobie wzajemnie, doszło do tego, iż oznaczono je jedną nazwą, a tym samym uznano je za jedną rzecz. Tak na przykład zaobserwowano, że pewna barwa, dźwięk, zapach, kształt i spoistość występują razem, uznano je za jedną oddzielną rzecz i oznaczono je nazwą jabłko. Inne zespoły idei tworzą kamień, drzewo, książkę i im podobne rzeczy zmysłowe; rzeczy te w zależności od tego czy się podobają czy są nieprzyjemne wzbudzają uczucia miłości, nienawiści, radości, smutku itd.

II. Lecz obok całej tej nieskończonej różnaitości idei, czyli przedmiotów poznania, istnieje również coś, co je poznaje lub postrzega i w związku z nimi, dokonuje różnych czynności, takich jak chcenia, wyobrażania sobie, przypominania. Ten oto postrzegający, czynny byt nazywamy umysłem, duchem, duszą lub mną samym. Słowami tymi nie oznaczam żadnej z moich idei, lecz rzecz całkowicie od nich różną, w której one istnieją, lub, co na jedno wychodzi, która je postrzega: bo istnienie idei polega na tym, że jest ona postrzegana.

III. Każdy przyzna, że ani nasze myśli, ani uczucia, ani idee ukształtowane przez wyobraźnię nie istnieją poza umysłem. Otóż wydaje się nie mniej oczywiste, że różne wrażenia zmysłowe, to znaczy idee wryte na zmysłach, jakkolwiek byłyby zmieszane i połączone ze sobą, nie mogą istnieć inaczej jak tylko w umyśle, który je postrzega. Myślę, że każdy może się o tym przekonać naocznie, kto tylko zważy, co się rozumie przez termin istnieć wówczas, gdy stosuje się on do rzeczy zmysłowych. Mówię, że stół, na którym piszę istnieje; znaczy to, że go widzę i odczuwam dotykiem; jeśli bym zaś był poza swoją pracownią, powiedziałbym, że istnieje on pojmując przez to, że gdybym był w swojej pracowni, mógłbym go postrzegać lub, że jakiś inny duch teraz właśnie go postrzega. Był tu zapach, to znaczy, że go odczuto węchem, był dźwięk, to znaczy, że go słyszano; była barwa lub kształt, to znaczy postrzeżono je wzrokiem lub dotykiem. To jest wszystko co mogą rozumieć przez te i tym podobne wyrażenia, bo to, co się mówi o absolutnym istnieniu rzeczy niemyślących, bez żadnego związku z tym, że są postrzegane, wydaje mi się całkowicie niezrozumiałe. Ich esse to percipi – i nie jest możliwe, aby miały jakiegokolwiek istnienie poza umysłami, czyli rzeczami myślącymi, które je postrzegają.”

G. Berkeley, Traktat o zasadach poznania ludzkiego

Zadanie 1. (1 pkt)

Wymień rodzaje idei, o których mówi autor w pierwszym akapicie.

.....
.....

Zadanie 2. (1 pkt)

Jakie rodzaje zmysłów autor omawia w akapicie pierwszym?

.....
.....

Zadanie 3. (1 pkt)

Co jest nośnikiem idei, według autora tego tekstu?

.....
.....

Zadanie 4. (1 pkt)

Jakiego rodzaju byty istnieją według Berkeleyya?

.....

.....

Zadanie 5. (2 pkt)

Opisz, w jaki sposób, według Berkeleya, w umyśle powstają rzeczy i ich nazwy.

.....
.....

Zadanie 6. (1 pkt)

Ujmij w jednym zdaniu główną tezę III części tekstu.

.....
.....

Zadanie 7. (1 pkt)

Jak Berkeley uzasadnia główną tezę zawartą III części tekstu?

.....
.....

Zadanie 8. (3 pkt)

Czy autor używa pojęcia idei w sensie platońskim? Krótko uzasadnij odpowiedź.

.....
.....

Zadanie 9. (3 pkt)

G. E. Moore dowodził istnienia świata zewnętrznego względem umysłu podnosząc obie ręce i mówiąc: „tu i teraz istnieją co najmniej dwa przedmioty zewnętrzne względem mojego umysłu”. Jak w oparciu o powyższy tekst można by kwestionować ten dowód?

.....
.....

Zadanie 10. (1 pkt)

Czy z powyższego fragmentu wynika, że jeśli czegoś nie widzę, to to nie istnieje?

.....
.....

CZĘŚĆ III – WYPRACOWANIE (15 PKT)

TEMAT: „Czy historia ludzkości jest historią postępu?”

Przeczytaj uważnie poniższe teksty, dokonaj ich analizy, a następnie w formie wypracowania skonfrontuj poglądy Lyotarda – filozofa współczesnego związanego z nurtem myśli postmodernistycznej – z przekonaniami Condorceta – filozofa francuskiego oświecenia – oraz ustosunkuj się do powyższego tematu. Pisząc wypracowanie, kieruj się następującymi poleceniami:

1. zrekonstruuj tezę Lyotarda
2. zrekonstruuj tezę Condorceta
3. na podstawie tekstu Lyotarda wskaż wydarzenia, które doprowadziły do zmiany stosunku filozofów do idei postępu
4. wybierz jedną z następujących opcji:
 - a. akceptacja tezy Lyotarda i odrzucenie tezy Condorceta
 - b. odrzucenie tezy Lyotarda i akceptacja tezy Condorceta
 - c. modyfikacja tez obu autorów.
5. uzasadnij swój wybór
 - a. podając co najmniej jeden argument na jego rzecz
 - b. rekonstruując co najmniej jeden zarzut, jaki można by wysunąć przeciw Twojemu stanowisku
 - c. obalając ten zarzut
6. podsumuj całość

J-F. Lyotard, „Postmodernizm dla dzieci”

„Ogólna myśl jest dość banalna. W ostatnich dwóch stuleciach obserwuje się pewien spadek zaufania do idei postępu. Ta idea postępu, jako możliwa, prawdopodobna lub konieczna, zakorzeniona była w przeświadczeniu, że rozwój sztuki, technologii, wiedzy i swobód będzie korzystny dla gatunku ludzkiego jako całości. Kwestia wiedzy, której prawdziwie szkodzi brak rozwoju, niezależnie od tego czy chodzi o biednych, robotników czy analfabetów, była otwarta w XX wieku. Liberałowie, konserwatyści i lewica prowadzili dysputy, ba, nawet wojny w imię tej sprawy, której emancypacji staram się teraz pomóc. Niemniej jednak wszyscy zainteresowani zgadzali się co do tego, że różne przedsięwzięcia, odkrycia i instytucje są prawomocne, o ile służą emancypacji gatunku ludzkiego.

Po dwóch stuleciach jesteśmy bardziej wyczuleni na znaki o znaczeniu przeciwnym, W ciągu ostatnich krwawych stuleci ani liberalizm ekonomiczny i polityczny, ani różne odmiany marksizmu nie były wolne od podejrzeń o zbrodnie przeciw ludzkości (...) Rozwój nauk technicznych stał się metodą potęgowania

choroby, a nie zwalczania jej. Takiego rodzaju wydarzeń nie można już określić dawnym mianem postępu. Wydaje się samoistnym, powodowanym przez autonomiczną siłę lub „motoryczność”. Nie odpowiada on wymaganiom wynikłym z ludzkich potrzeb. Przeciwnie – wydaje się, że jego rezultaty – intelektualne w tej samej mierze, co materialne – wywołują zawsze destabilizację jednostek ludzkich (indywidualnych i społecznych).

Ludzkość jest w stanie pogoni za nowymi obiektami, praktykami, myślami. Moim zdaniem ustalenie przyczyn tej coraz bardziej skomplikowanej sytuacji jest trudne i zawile. Jest w niej coś z przeznaczenia prowadzącego ku coraz większej komplikacji. Nasze wymagania bezpieczeństwa, tożsamości i szczęścia, wynikające z naszej kondycji jako istot żywych, czy nawet istot społecznych, wydają się dzisiaj nieważne w obliczu czegoś w rodzaju zobowiązania do komplikowania, pośredniczenia, jesteśmy jak Guliwer, czasem za duzi, czasem za mali, nigdy właściwych rozmiarów.”

A. N. Condorcet, „Szkic obrazu postępu ducha ludzkiego poprzez dzieje”

„Pozostaje nam wreszcie określić obraz ostatni, obraz naszych nadziei, postępu, którego mają jeszcze dokonać przyszłe pokolenia, a który zdaje im się zapewniać stałość praw natury. Należałoby tu wykazać, jak to się dzieje, że to, co dziś może się wydawać urojoną nadzieją, stopniowo stanie się możliwe, a nawet łatwe, dlatego, choć przesady na razie triumfują znajdując oparcie w demoralizacji rządów i ludów, ostateczne i trwałe zwycięstwo odnieść może jedynie prawda; przy pomocy jakiej więzi natura połączyła nierozzerwalnie postęp oświaty z postępowaniem wolności, cnoty i poszanowania praw przyrodzonych człowieka, jakim sposobem te jedyne dobra rzeczywiste, tak często w życiu występujące oddzielnie, że nawet zwykło się sądzić, że nie dadzą się połączyć, mają się właśnie stać nierozłączne z chwilą, gdy jednocześnie u wielu narodów podniesie się poziom oświaty i kiedy dotrze ona do jak najszerzszych rzesz wielkiego ludu przyszłości, którego język będzie językiem uniwersalnym, a jego stosunki handlowe ogarną cały glob. Gdy połączenie to dokona się w całej owej społeczności ludzi światłych, staną się oni wszyscy bez wyjątku przyciągniętymi ludzkości i będą zgodnie pracować nad przyspieszeniem jej udoskonalenia i szczęścia.”

WYPRACOWANIE

.....

.....

.....

.....

.....

.....

W arkuszu egzaminacyjnym na napisanie wypracowania zostaną przeznaczone 3 strony.

MODEL ODPOWIEDZI I SCHEMAT PUNKTOWANIA ARKUSZA NA POZIOMIE ROZSZERZONYM

CZĘŚĆ I – TEST SPRAWDZAJĄCY WIEDZĘ PRZEDMIOTOWĄ (20 PKT)

Zadanie 1. (3 pkt – po jednym za każdą poprawną odpowiedź)

1. Platon; idealizm.
2. Kant; transcendentalizm.
3. Locke; empiryzm.

Zadanie 2. (1 pkt.)

- 1 – b
- 2 – a
- 3 – c

Zadanie 3. (4 pkt – po jednym za każdą poprawną odpowiedź)

- a. Odpowiedź (przykładowa): Wedle egzystencjalizmu coś takiego jak natura ludzka nie istnieje, a egzystencja poprzedza esencję. Przedstawiciel (przykładowy): np.Sartre
- b. Odpowiedź (przykładowa): Wedle personalizmu człowiek posiada naturalną, osobową godność. Przedstawiciel (przykładowy): np.Buber

Zadanie 4. (2 pkt – po jednym za każdy argument)

Odpowiedź (przykładowa):

1. Ludzkiej natury nie da się sprowadzić do poziomu zwierzęcych instynktów i na tym właśnie polega wyjątkowość człowieka.
2. To właśnie wzniosłe, ludzkie ideały są źródłem siły i motorem rozwoju ludzkiej kultury.

Zadanie 5. (3 pkt – po jednym za każdą możliwą odpowiedź)

1. Sceptycyzm – to pogląd, zgodnie z którym nie da się zdobyć wiedzy pewnej.
2. Racjonalizm – to stanowisko, zgodnie z którym nasza wiedza o świecie pochodzi z rozumu.
3. Estetyka – to dziedzina filozofii zajmująca się pięknem.

Zadanie 6. (2 pkt – po jednym za każdą poprawną odpowiedź)

1. Dla Milla, jako utilitarysty na pozytywną ocenę etyczną zasługuje działanie pożyteczne. Wobec tego

pracowitość pani Pauliny została przez Milla oceniona negatywnie, jako szkodliwa dla jej męża i dzieci.

2. Dla Arystotelesa ideał cnoty wyznacza zasada złotego środka. Tak więc nadmierna pracowitość pani Pauliny nie spotkałaby się z jego aprobatą.

Zadanie 7. (1 pkt)

Odpowiedź: 2

Zadanie 8. (3 pkt. – po jednym za każdą poprawną odpowiedź)

- a. Prawda to zgodność myśli z rzeczywistością.
- b. Prawdziwe jest to, co sprawdza się w działaniu.
- c. Prawdziwy jest sąd niesprzeczny z sędami przyjętymi wcześniej w danym systemie.

Zadanie 9. (2 pkt – jeden za poprawne rozpoznanie dowodu, jeden za poprawne sformułowanie jego przebiegu.)

Odpowiedź: dowód ontologiczny.

Argumentacja: np. Mam w umyśle ideę istoty najdoskonalszej. Jako że sam jestem niedoskonały, to nie byłbym w stanie sam stworzyć idei doskonałości, wobec czego musiała ona być mi dana przez istotę zdolną do jej pomyślenia. Taką doskonałą istotę musi z kolei cechować pełnia doskonałości, nie może jej niczego brakować, także istnienia. Skoro więc posiadam ideę istoty najdoskonalszej, a w idei tej zawiera się konieczność istnienia, to istota ta, czyli Bóg, musi istnieć.

Zadanie 10. (1 pkt)

1. Parmenides.
2. Heraklit
3. Protagoras

CZĘŚĆ II – KRYTYCZNA ANALIZA TEKSTU (15 PKT)

Zadanie 1. (1 pkt)

Idee: aktualnie wyrte w zmysłach, idee postrzegane gdy podmiot zatrzymuje uwagę na uczuciach i czynnościach umysłu, idee ukształtowane za pomocą pamięci i wyobraźni.

Zadanie 2. (1 pkt)

Zmysły: wzrok, dotyk, powonienie, słuch.

Zadanie 3. (1 pkt)

Podmiot / dusza / duch / umysł.

Zadanie 4. (1 pkt)

Idee i umysły.

Zadanie 5. (2 pkt)

Rzeczy powstają przez połączenie w jedność współwystępujących wrażeń. Tak połączone oznaczane są jedną nazwą, np. nazwą „jabłko”.

Zadanie 6. (1 pkt)

Essse est percipi.

Zadanie 7. (1 pkt)

Pod pojęciem rzeczy rozumie się to, co postrzegalne (idee w umyśle). Wobec tego nie istnieje coś takiego jak rzecz poza umysłem.

Zadanie 8. (3 pkt. – jeden za prawidłową odpowiedź, dwa za uzasadnienie)

Nie.

Uzasadnienie: Idee platońskie to byty samoistne i niezmysłowe.

Zadanie 9. (3 pkt)

Berkeley nie zgodziłby się z Moorem, ponieważ rękę uznałby nie za przedmiot zewnętrzny względem umysłu, ale za postrzeżenie – aktualną ideę wyrytą w zmysłach.

Zadanie 10. (1 pkt)

Nie.

CZĘŚĆ III – WYPRACOWANIE (15 PKT)

Przykładowe wypracowanie:

TREŚĆ ESEJU	PUNKTACJA
<p>Zarówno Lyotard jak i Condorcet postęp utożsamiają z rozwojem wiedzy służącym ludzkiemu szczęściu i wolności. Jednak opinie obu autorów w kwestii realnego istnienia postępu są, jak się wydaje, skrajnie różne. Dla Condorceta związek pomiędzy oświatą i dobrobytem jest niepodważalny i wynika z praw naturalnych. Jego zdaniem oświecenie społeczeństw może nie być jeszcze do końca faktem, ale ostatecznie jest koniecznością. Lyotard natomiast jest przeciwnikiem takiego poglądu. Więcej nawet – twierdzi on, że na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci idea postępu została obalona: okazało się, że rozwój nauk i edukacja wcale nie prowadzą do wzrostu szczęścia i emancypacji ludzkości. Świadczy o tym chociażby sposób, w jaki ludzie wykorzystują postęp technologiczny. Toczone w XX wieku wojny i stworzone na użytek armii narzędzia zagłady, z bombą atomową na czele, pokazują, że rozwój wiedzy nie tylko nie przekłada się bezpośrednio na szczęście społeczeństw, ale wręcz może być przyczyną straszliwego cierpienia ogromnych rzesz ludzkich.</p>	<p>Rekonstrukcja tezy Condorceta – 1 pkt</p> <p>Rekonstrukcja tezy Lyotarda – 1 pkt</p> <p>Podanie przykładu wydarzeń zmieniających stosunek filozofów do idei postępu – 2 pkt</p>
<p>Wydaje mi się, że w tej kwestii trudno jest odmówić Lyotardowi racji. Historia najnowsza pełna jest dowodów na to, że rozwój nauki niekoniecznie idzie w parze z rozwojem etycznym człowieka. Ponadto, badania dowodzą, że zależność pomiędzy stopniem zaawansowania technologicznego i kulturowej złożoności społeczeństw a poziomem szczęścia ich członków jest wręcz przeciwna do zakładanej przez ideę postępu: ludzie żyjący w społecznościach tradycyjnych są bardziej zadowoleni z życia niż ci pochodzący z krajów wysoko rozwiniętych. Można oczywiście twierdzić, że subiektywne odczucia ludzi nie są wcale dobrym miernikiem dobrobytu, który, wedle obiektywnych wskaźników – takich jak np. przeciętna długość życia ludzkiego – stale rośnie. Jeśli jednak rozwój ma służyć szczęściu ludzkości, to jego miarą nie może być nic innego, jak tylko ludzkie szczęście.</p>	<p>Zajęcie własnego stanowiska – 2 pkt</p> <p>Uzasadnienie własnego stanowiska – 4 pkt</p> <p>Rekonstrukcja zarzutu wobec przyjętego stanowiska i obalenie go – 2 pkt</p>

Być może jednak samo marzenie o postępie na ludzką miarę – takim, który nie zmieniałby nas w Guliwera – jest zbyt małostkowe. Może powinniśmy się zadowolić tym, że rozwój wiedzy i kultury owocuje tworzeniem nowych dziedzin wiedzy, dzieł sztuki, sposobów myślenia, rozrywek, stylów życia. Wartość tych wszystkich „nowości” nie powinna być oceniana jedynie wedle ich wpływu na kondycję ludzką. Zarzuty, jakie wysuwa względem nich Lyotard, przypominają trochę krytykowanie ewolucji za to, że stworzyła tygrysa, jego zabójcze instynkty i niehumanitarne zwyczaje, a wraz z nimi zagrożenie dla ludzkiego życia. Condorcet jest z kolei nieco nazbyt ufny i wierzy, że ostatecznie nawet najgorsza bestia daje się oswoić. Wydaje się, że najodpowiedniejszą postawą, jaką można zająć wobec tego pięknego, ale i zabójczego zwierza, jest bezinteresowny zachwyt, który jednak nie wyklucza pewnej ostrożności w obcowaniu z tygrysem. Przy całym szacunku dla pomysłowości natury i podziwie dla jej wytworów, warto pamiętać o sobie na tyle, by nie dać się pożreć. Podobnie trzeba się odnosić do pomysłowości człowieka i jego wynalazków.

Podsumowanie,
zajęcie własnego
stanowiska (cd)
– 3 pkt

Konsultanci merytoryczni:

Renata Skorczyńska,

Wanda Kamińska,

Andrzej Feliks Ziółkowski,

Jacek Dobrowolski,

Andrzej Pakulski

Redaktor językowy – Lucyna Grzelińska

Redaktor z ramienia CKE – Lucyna Grabowska

Projekt graficzny – Joanna Zielińska

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Publikacja jest dystrybuowana bezpłatnie.

ISBN 978-83-7400-262-2

